

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Шкряда Олена Юріївна

**ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ФОРМА
ЇХ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ**

Спеціальність: 013 Початкова освіта

Галузь знань: 01 Освіта/ Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ С. Ф. Бобровицька,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри дошкільної і
початкової освіти.

« ____ » _____ 2021 року

Виконавець

_____ О. Ю. Шкряда

« ____ » _____ 2021 року

Суми – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ФОРМИ ЇХ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ.....	6
1.1. Творчий розвиток особистості як психолого-педагогічна проблема.....	6
1.2. Функціональна роль образотворчої діяльності молодших школярів як форми їх творчого розвитку	14
1.3. Педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів у процесі їх образотворчої діяльності	23
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	36
2.1. Діагностика наявних рівнів творчого розвитку молодших школярів.....	36
2.2. Хід експериментальної роботи.....	44
2.3. Результати перевірки проведеного дослідження.....	55
Висновки до розділу 2.....	62
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним з показників успішності реформування системи освіти в Україні є формування творчої особистості учня. Згідно Концепції загальної середньої освіти школа XXI століття має плекати творчу особистість, здатну до самоосвіти і саморозвитку, критично мислячої, здатної опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання й уміння для творчого розв'язання проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Період навчання у початковій школі відіграє особливу, унікальну, своєрідну роль у становленні особистості кожної дитини, свідченням чого є ґрунтовні дослідження видатних педагогів: Я. Коменського, Й. Песталоцці, В. Сухомлинського, К. Ушинського, які охарактеризували сенситивність дітей молодшого шкільного віку до творчості, зокрема, образотворчої діяльності.

Педагоги-практики сучасності публікують багато наукових праць, у яких вирішуються питання важливості творчості та пізнавальної діяльності в естетичному вихованні молодших школярів; розкриваються механізми творчості; закономірності взаємозв'язку творчої діяльності з відтвореною дійсністю; сформульовані основні принципи формування творчої особистості (Ф. Говорун, Б. Коротяєв, В. Левін, В. Моляко, Ю. Петров, П. Підкасистий, Я. Пономарьов, В. Романець, В. Цапок).

Однак, у сучасній педагогіці мистецтва початкової школи існують певні прогалини щодо творчого розвитку учнів. Вони зумовлені репродуктивно-виконавчими видами робіт, а також практикою залучення до творчої діяльності здебільшого обдарованих дітей. Унаслідок цього переважна більшість школярів перебуває поза цією своєрідною й важливою сферою мистецько-виховного впливу.

Саме тому, враховуючи актуальність проблеми, її недостатню розробленість у теорії та практиці початкової освіти, було визначено тему магістерського дослідження: *«Образотворча діяльність молодших школярів як форма їх творчого розвитку»*.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Відповідно до теми і мети магістерської роботи визначено наступні завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз творчого розвитку особистості як психолого-педагогічної проблеми;
2. З'ясувати функціональну роль образотворчої діяльності молодших школярів як форми їх творчому розвитку;
3. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів у процесі образотворчої діяльності.
4. Експериментально перевірити педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Об'єкт дослідження – процес організації образотворчої діяльності молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Методи дослідження: *теоретичні:* порівняння, систематизація та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження - з метою визначення її теоретичних основ і стану розробленості; теоретичне моделювання – з метою визначення критеріїв та показників оцінювання розвиненості творчого розвитку молодших школярів у процесі образотворчої діяльності; *емпіричні:* педагогічний експеримент – для експериментального дослідження стану сформованості досліджуваного феномену; *методи математичної статистики* – для обчислення здобутих даних експериментальної роботи.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають у тому, що: визначено функціональну роль образотворчої діяльності молодших школярів як форми їх творчому розвитку; науково обґрунтовано педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів у процесі образотворчої

діяльності; подальшого розвитку набула ідея реалізації методики творчого потенціалу обдарованих дітей у процесі образотворчої діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні методів діагностування наявних рівнів творчого розвитку молодших школярів; обґрунтуванні ефективності застосування образотворчої діяльності як форми творчого розвитку дітей. Результати дослідження можуть бути використані у педагогічній практиці роботи початкової школи, а також для розробки навчально-методичних посібників, дидактичних матеріалів.

Апробація результатів та публікації: результати дослідження доповідалися на: VI Всеукраїнській науково-практичній конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців «Дошкільна освіта: від традицій до інновацій», IV Всеукраїнській науково-практичній конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців «Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи». Було опубліковано 2 наукові статті:

1. Шкряда О. Творчий розвиток молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. Дошкільна освіта: від традицій до інновацій: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців (27 листопада 2020 року, м. Суми). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 265-268.
2. Шкряда О. Творчий розвиток особистості як психолого – педагогічна проблема. Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців (28 квітня 2021 року, м. Суми). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 347-350.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (67 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 79 сторінок, з них 66 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ФОРМИ ЇХ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ

1.1. Творчий розвиток особистості як психолого-педагогічна проблема

На сучасному етапі розвитку суспільства стрімких змін зазнають усі сфери людської діяльності, як наслідок зростає потреба суспільства в творчих особистостях, що мають високий інтелект, креативні можливості, здатні створювати та засвоювати інноваційні технології. Задля вирішення даної проблеми необхідно звернутися, насамперед, до сучасної системи освіти, яка зможе надати нові підходи до навчання та виховання підростаючого покоління, оновлюватиме форми, методи та засоби навчання для більш ефективного їх впливу на творчий розвиток особистості учня.

Проблема розвитку особистості, її творчих здібностей завжди була у полі зору вчених. Психологічні основи розвитку вивчали Д. Богоявленська, Л. Божович, П. Гальперін, Г. Костюк, О. Леонт'єв, Н. Талізїна, С. Рубінштейн та ін., педагогічний аспект зазначеної проблеми досліджували Л. Аристова, В. Андрєєв, І. Лернер, В. Паламарчук, О. Савченко, М. Скаткин, Т. Шамова, Г. Щукін та ін.

Багато публікацій з цього приводу можна знайти серед праць таких науковців, як Н. Ветлугіна, Л. Венгер, Л. Виготський, Т. Григор'єва, В. Давидов, А. Запорожець, В. Левін, О. Лук, О. Матюшкін, В. Моляко, О. Нікіфорова, Л. Парамонова, Я. Пономар'єв, Б. Теплов, П. Якобсон. Вказані науковці досліджували такі аспекти творчого розвитку дітей, як: сутність, компоненти, методики, засоби, прийоми навчання тощо.

Ключовою проблемою теорії і практики педагогіки є проблема формування і розвитку особистості, яка включає в собі різні аспекти і є

об'єктом дослідження багатьох наук: філософії, соціології, фізіології, анатомії, психології та ін.

Зазначимо, що розвиток є загальною властивістю людини, природи і суспільства. У природі проходить поступовий і стрибкоподібний розвиток, в суспільстві – революційний і еволюційний. У розвитку, який властивий людині, виділяють онтогенез (розвиток від народження до смерті індивіда) і філогенез (історичний розвиток людини).

У педагогічній літературі, психології, філософії, даються різні логічні визначення цього поняття. В «Філософській енциклопедії» розвиток визначається як перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового, вищий тип руху, зміни матерії і свідомості, [61, с. 564]. У психології термін «розвиток» сакраментально вживається тоді, коли мова йде про якусь зміну: прогресивну (ускладнення структури) або регресивну (спрощення структури). Наприклад, розвиток уваги, пам'яті, чуттєвої сфери тощо. У педагогіці під розвитком розуміють високоякісні зміни особистості при переході від однієї вікової сходинки до іншої [24].

Отже, розвиток – це процес якісних і кількісних змін в організмі, психіці, інтелектуальній та духовній сферах людини, спричинений впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих факторів.

Розуміння «творчість», «творчий розвиток» також розглядається багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. Поняття творчості, здібностей, обдарованості у психології завжди була гостро дискусійною, видатними вченими та мислителями відображалась по-різному.

Поясненням даного поняття займався давньогрецький філософ Платон (V–VI ст. до н. е.). На його думку, творче мистецтво – це здатність, що є результатом того, чого раніше не існувало. Творчістю є все, що переходить із небуття в буття. Філософ зазначав, що творчістю можна назвати виготовлення будь-якого твору мистецтва чи ремесла, а всіх «створювачів» – їх «творцями».

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, творчість трактується як процес діяльності, у результаті якої створюються нові матеріальні і духовні

цінності, або як формування нової реальності, яка задовольняє різні особисті та суспільні потреби. Творчість є багаторівневим процесом, де найвищий її рівень є здійсненням революції у будь-якій області, докорінною зміною порядку знань та їх застосування. Другий (нижчий) рівень є подальшим розвитком давно відомого, розширення сфери його використання [48].

Будучи складним та багатогранним явищем, творчість має ряд підходів та визначень з точки зору різних методологічних установок, як наслідок, різного переконання, а інколи навіть і протилежних уявлень. Відсутність безпосереднього психологічного наповнення є першочерговою проблемою у визначенні поняття «творчість», це пояснюється використанням довгого періоду часу формулювання творчості тільки за її продуктом – створенням нового.

На думку вчених, творчість є людською діяльністю вищого ступеня під час пізнання і трансформації навколишнього природного та соціального світу, в результаті якої змін зазнає сама людина: вона стає творчою особистістю.

Усі сфери людської діяльності пов'язані з проявами творчості. Проте тільки у мистецтві людина здатна проявити свою індивідуальність найбільш творчо. На думку Василя Сухомлинського мистецтво – це час і простір, в якому живе краса людського духу. Педагог стверджував, що мистецтво випрямляє душу так, як гімнастика випрямляє тіло. Людина пізнає людське в людині та підносить себе до прекрасного саме через пізнання цінностей мистецтва [57, с. 118].

Як вважає Ошо, творчість є свободою створення, свободою буття, свобода співу і танцю. Він впевнений, що творчим людям знайома надзвичайність життя: вони мають серця, щоб відчувати, очі, щоб бачити, вуха, щоб чути, і [47, с. 67].

Як стверджує Л. Виготський, творчість – це постійний супутник дитячого розвитку, в результаті якого з'являється завзятість, самостійність мислення, здатність самовиражатися в процесі творчої діяльності. Він відзначає, що «найвищий вияв творчості на теперішній час доступний лише небагатьом

обраним генієм людства, але в повсякденному житті... творчість є обов'язковою умовою існування, і все, що виходить за межі рутини і в ньому міститься щось нове, обов'язане своїм походженням творчому процесу людини» [8, с. 89].

Зважаючи на це, дослідники (Дж. Гілфорд, Е. Торренс) виокремили основними характеристиками творчості:

1) оригінальність – здатність дитини по-своєму знаходити рішення проблем, що в молодшому шкільному віці позначається в різних видах діяльності дітей та в їх іграх;

2) семантична гнучкість – здатність гнучко мислити словесно, яка є проявом підвищеної чутливості до мовлення, утворення нових слів, рим або що;

3) образна адаптивна гнучкість – здатність дитини виділяти функціонування об'єкта так, щоб побачити в ньому нові можливості. Як відомо, мислення учнів початкових класів переважно образне, діти чуттєво сприймають навколишню дійсність, часто перетворюють об'єкти в нові образи, помічають у простих речах те, чого не бачать дорослі;

4) стихійна гнучкість – спроможність дитини віднаходити різні ідеї в обмежених ситуаціях [33].

Однак, крім зазначених ознак, варто наголосити на характеристиках дитячої творчості, які є у роботах видатних вчених. Так, І. Воронюк виносить на перший план значення реалістичної уяви в творчості, вміння бачити ціле раніше, ніж частини, схильність до експериментів з інструментами, техніками, матеріалами тощо [12, с. 20].

В. Моляко, беручи за основу метод моделювання, виділив характерні особливості творчого розвитку особистості дитини: пізнавальну активність, цікавість, чутливість до проблем, над ситуативну активність, логічне мислення, високу цікавість до проблемних завдань, оригінальність, здібність до мислення, прогнозування, високої концентрації уваги, легкість до формування ідей, добру пам'ять, гумор та самостійність інші [45].

Як вважають вчені, зовнішніми проявами творчого розвитку особистості є: відкритість та інтерес до нового; схильність відмовлятися від шаблонів; руйнувати стереотипи; бажання виходити за рамки заданих ситуацій; здатність швидко сприймати неточності, недоліки, відхилення; бачення проблеми з різних точок зору; вміння видавати оригінальні ідеї, досягати результатів; допитливість; почуття гумору; постановка мети; сміливість суджень; самокритичність; комплексне сприйняття об'єктів, виділення в них істотного; творча уява; вміння дивуватися; метафоричність; здатність робити припущення; орієнтація на ідеальні еталони [21; 25; 56; 59].

О. Гамзінова стверджує, що творча особистість є індивідом з високим рівнем знань та творчими здібностями, які відповідають вимогам творчої діяльності та є умовою її успішного виконання [14, с. 24].

За визначенням С. Кельнер, творча особистість – це людина, яка має стійкий, високий рівень направленості на творчість, мотиваційно-творчу активність, що проявляється в єдності з творчими здібностями задля досягнення прогресивних, соціальних та особистісних результатів в одній або кількох діяльностях одночасно [22, с. 9].

Творчу особистість визначають також як особистість, яка має певний перелік якостей (рішучість, вміння не зупинятися на досягнутому, сміливість мислення, вміння бачити далі того, що бачать інші), а також нестандартно розв'язує прості завдання та має унікальний потенціал в певній галузі. Характерними особливостями творчої особистості є: ініціативність; наполегливість; оригінальність; відхилення від шаблону; висока самоорганізація; працездатність [24].

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що існує вірогідність успішного формування творчої особистості саме і початковій школі. Для цього слід ставити учнів у ситуації, де вони зможуть максимально проявляти свою творчість.

На програмному матеріалі шкільних дисциплін в першу чергу має відбуватися навчання творчості. Маючи досвід творчої діяльності, учні зможуть

набути здібностей креативного мислення, яким вони позбудуться стереотипів та зможуть підібрати підходи до осмислення нового змісту. Процес творчого розвитку особистості першочергово залежить від індивідуальних та професійних якостей вчителя, залученого до цього процесу.

Педагог першочергово має дотримуватися наступних принципів:

- «розвитку» (врахування в учнів початкових класів вікових та індивідуальних особливостей);
- «самодіяльності» (відчуття учнем себе відчують співучасником освітнього процесу);
- «самоорганізації» (самостійне спрямування учня на вирішенні навчального завдання) [41].

Важливими під час творчого розвитку особистості є регламентування вчителем діяльності учнів, впровадження в освітній процес елементів творчості (поєднання, тлумачення, випадкові видозміни). Зацікавленість учнів до такої діяльності можна пробудити, підбравши творчі завдання, використовуючи ігрові моменти, що, в свою чергу, дадуть можливість дітям самостійно поглиблювати свої творчі здібності. опановувати прийоми розумової діяльності.

Це можливо реалізувати за умови постійного перебування вчителем у творчому пошуку, впровадження ним нових методик навчання, розробки нестандартних прийомів активізації пізнавальної діяльності молодших школярів.

Впливає на творчий розвиток особистості і виховання в сім'ї. дуже часта похвала знижує здатність дітей досягати нових вершин, зникає легкість мислення. Надмірна допомога дорослих вирішувати будь-які задачі знижує гнучкість мислення, а це впливає на прояв дитячої креативності. Щоб дитина проявляла себе творчо, батькам необхідно дати їй можливість самостійно робити вибір (дати їй психологічну свободу), по-всякому підвищувати її самооцінку, схвалювати її дослідницьку активність, опускати покарання за вчинки [52, с. 13].

За словами дослідників, щоб швидше реалізувати закладений творчий потенціал дитини, важливого значення набуває їх спільна творча діяльність з батьками, під час якої зростає прагнення наслідувати дорослих і діти вбачають в них креативного взірця. Дитина, потрапляючи у нову ситуацію, переносить готовий спосіб дій задля досягнення бажаної мети. Через деякий час наслідування дітей стає більш творчим, вони проявляють елементи самодіяльності та новизни, знайомляться з різними різновидами діяльності, визначають свої можливості відповідно до особистих вмінь та нахилів без внесення істотних змін.

Це все можливе за умови взаємодії «дитина-дорослий», а також особистісно-орієнтованої моделі виховання, за якої дорослі під час спілкування з дитиною пам'ятають:

- про положення «не над, не поряд, а разом»;
- ціллю дорослих є всебічна підтримка становлення дитини як особистості, де головною задачею батьків являється забезпечити відчуття психологічного захисту, радість існування, довіра дитини до світу, розвиток індивідуальності дитини;
- способами спілкування при особистісно-орієнтованій моделі виховання є визнання особистості дитини, основа якого – здібність стати на позицію дитини, не ігнорувати її почуття та емоції, враховувати точку зору дитини;
- схема спілкування – співробітництво;
- дії дорослого, у будь-якій життєвій ситуації, - виходячи з інтересів дітей та можливостей їх розвитку як істинного учасника суспільства;
- в умовах співробітництва дивитися на дитину, як на рівноправного партнера.

Мета даної моделі – допомагати формуванню дитини як особистості. За таких умов можливе забезпечення почуття психологічної захищеності – розвиток індивідуальності дітей, формування основ особистості, довіра дитини до світу, радість існування [63, с. 44].

Ні в якому разі педагог не має підганяти розвиток дітей до вже існуючих критеріїв, натомість повинен координувати свої очікування та вимоги до дитини, попереджати виникнення можливих проблемних ситуацій, сприяти повноцінному розвитку особистості [41].

Отже, найбільш сприятливими умовами творчого розвитку особистості є взаємодія з дорослими. Тільки сумісна робота, взаємодія та підтримка створюють ці умови саморозвитку, в яких дитина не тільки отримує знання від дорослих, а й розвиває свої потенційні пізнавальні та творчі можливості.

Також на розвиток і прояв творчості впливає сімейний фактор: порядок народження і число дітей у сім'ї. Первістки зазвичай інтелектуальні діти, а творчими стають останні, так як до первістка зазвичай пред'являється більша кількість вимог, і покладається відповідальність за реалізацію всіх батьківських очікувань.

Місце народження також впливає на прояв креативності. Доведено, що більш творчі люди мешкають у великих містах, адже їх оточує культурне середовище мегаполісів, велика кількість бібліотек, театрів, філармоній. Мешканці великих міст приділяють багато часу вихованню власних дітей [13, с. 110].

У результаті аналізу психолого-педагогічної літератури, нами розкрито наступні напрями творчого розвитку молодших школярів: у сімейному колі; на заняттях, організованих у системі позаурочної діяльності; у ході вивчення загальноосвітніх дисциплін за допомогою спеціальних програм;

Прояви творчості демонструє дитина за умов вирішення задач без інструкцій чи зразка дій. Якщо людина не має внутрішньої витримки, вольових якостей, творчість не допоможе їй у досягненні результатів. Прояв сильних особистісних якостей, реалізація поставленої мети, уміння протистояти суспільству є наслідком реалізованої творчості [50].

За всіх часів творчий розвиток особистості розглядається як один з пріоритетних напрямів державної політики та освіти. Творчістю називають діяльність, результатом якої є суттєво новий предмет, спосіб діяльності, як

матеріальних, так і духовних цінностей, натомість обдарованість – це комплекс здібностей та задатків на відміну від інших, що за певних умов дозволяють досягти великих успіхів у конкретному виді діяльності. Здатність до творчості є умовою адаптації людини до швидкозмінних світових процесів, а також власної життєтворчості. Тому дуже важливо вже починаючи з ранніх років, а особливо, під час навчання в школі розкривати творчий потенціал дитини, розвивати його та підтримувати.

1.2. Функціональна роль образотворчої діяльності молодших школярів як форми їх творчого розвитку

Підґрунтям утворення творчої особистості, становлення її світогляду, є здатність бачити та розуміти інформацію естетичного плану, яка є змістом творчого культурного середовища. Зацікавленість та підвищена емоційна чутливість дітей є головними передумовами розвитку здатності до естетичного сприймання.

Важливим фактором творчого розвитку особистості є естетичне сприймання, яке спирається на знання, отримані від попередніх поколінь та власного досвіду. Щоб пробудити естетичну чутливість дітей, розвивати їх кращі людські почуття, сформувати моральне обличчя, важливо правильно підібрати ефективні форми організації творчого розвитку особистості.

У «Філософській енциклопедії» поняття «форма» визначається як внутрішня організація змісту, яка обіймає систему стійких зв'язків предмета [61, с. 616].

Коли ми будемо розглядати мистецтво як сферу творчої людської діяльності, щодо освоєння оточуючої дійсності, то слід звернути увагу на такі його визначні характеристики, як: своєрідний зміст, в якому центром є художній сенс, власна основа; художня картина світу і художній задум людини;

характерна форма висловлення цього змісту, якою є художній образ; застосування художньо-образного мислення; поетично-образного способу осмислення світу та духовно-практичного способу його освоєння; використання специфічного художнього методу; наявність своїх внутрішніх закономірностей розвитку (художня взаємодія з звичаєм, зміна художніх напрямів і художньо-концептуальних шаблонів) [1, с. 54].

З точки зору психології, мистецтво – це форма духовно-практичної діяльності, у якій розвиваються й освоюються нові конфігурації спілкування, загальнолюдські якості, що і дозволяє розглядати його на рівні засобу розвитку мовного спілкування

Натомість видатні педагоги вважають мистецтво найважливішим засобом розвитку і виховання особистості. Завдяки взаємодіям людини з мистецтвом відбувається її залучення до цінностей культури і суспільства. Крім того, мистецтво є засобом соціалізації особистості.

На рахунок ролі мистецтва у різносторонньому розвитку людини, Н. Смагло писала, що воно глибоко та широко охоплює різні сторони психіки – уяву та почуття, думки та волю. Тому, великого значення мистецтво набуває виховання моральних почуттів та формуванні світогляду під час розвитку свідомості та самосвідомості. [55].

Під дією мистецтва зміни відбуваються і в інтелектуальному розвитку особистості, адже мистецтво демонструє нам світ у всьому його різноманітті, збагачує новими уявленнями, розвиває пам'ять, уяву, фантазію, вчить пов'язувати факти. Об'єднуючи дітей у спільних переживаннях та діях, мистецтво є також засобом спілкування і взаєморозуміння. Таким чином, мистецтво – це потужний прийом становлення творчої особистості школяра.

Інтенсивність впливу мистецтва на дитину відзначало багато класиків педагогіки. Я.-А. Коменський зазначив: «Більш ніж науками, потрібно займатися з учнями мистецтвом». І.-Г. Песталоцці сказав: «Дорога до мистецтва є також дорогою до людяності» [66]. Діти дізнаються, що людина стала обдарованою істотою та виділилася зі світу тварин не тільки через те, що

власними руками зробила знаряддя праці, але ще й тому, що вона побачила красу світу й вразилася. Краса та мистецтво є матеріалом для тренувань чуттєвого сприймання дитини, є основою її розвитку, уподобань, смаків та свідомості.

Характерними особливостями мистецтва, на думку психологів В. Собкін та В. Левін, є такі, що самі особи мистецтва (митець, глядач) не лише набувають знань про навколишній світ, але й разом з тим засвоюють емоційно-ціннісне ставлення до оточуючого і до самого себе, стають у власно-щирі, діалогічні відношення зі світом, відкривають для себе дійсність як світ, наповнений важливим сенсом. Кожна людина відкриття гуманізму світу здійснює за допомогою художньої діяльності (інтерпретації мистецького твору, творчості), тоді і трапляється збагачення суспільно-історичним напрацьованим досвідом, переживає загальнолюдський досвід пізнання істини, добра, краси як мудрість власного життя [35, с. 25].

Як стверджує М. Каган, у мистецтві зливаються чотири основні види діяльності – пізнавальна, творча, ціннісно-орієнтаційна і комунікативна [19].

Порівнюючи різні види мистецтва, саме «образотворче», завдяки своїй універсальності, справляє на людей найефективнішу дію: поглиблює знання, формує загальну та естетичну культуру особистості, активізує візуальний і сенсорний досвід.

Головною ознакою образотворчого мистецтва є безпосереднє зображення самих предметів і подій у їх чуттєвому існуванні, а переживання і думки митця передаються глядачеві опосередковано, через цю почуттєву призму. Образотворче мистецтво належить до не виконавчих видів, воно не потребує арбітра між автором і спостерігачем. Людина зі своїм внутрішнім світом, відношенням до суспільства і природної дійсності – є головним предметом пізнання в живописі. При цьому властивими живопису є емоційне забарвлення, образність та асоціативність [15, с. 5].

Як мова художньої комунікації образотворче мистецтво наділене своїми особливостями, так само як і образотворча мова будь-якого художника.

Розвиток фантазії та уяви дітей напряду залежить від образотворчої діяльності. За допомогою різноманітних художніх матеріалів (папір, пластилін, природний матеріал та ін.) діти можуть матеріалізувати в життя свої фантазії, бажання, мрії, передати те, чого не висловити словами.

Тому, заняття образотворчим мистецтвом сприяють активізації та розвитку пізнавальних процесів, формуванню раціонального та емоційного інтелекту, розумовому розвитку дітей, так як у процесі образотворчої творчості завіюється не тільки права півкуля, відповідальна за формально-логічне мислення, але і ліва, відповідальна за інтуїцію та образне мислення [7].

Образотворче мистецтво «забезпечує гармонію інтелектуального та художньо-естетичного розвитку особистості, розвиває її пізнавальну й творчу активність, естетичні вимоги і смаки, сприяє збагаченню її емоційно - чуттєвої сфери, допомагає їй включитися в процес творення художньо-естетичної культури свого народу».

Передусім заняття художньою творчістю, образотворчим мистецтвом, базуються на ґрунтовному, чуттєвому досвіді молодшого школяра, на його зацікавленості до предмету. Це зумовлено тим, що вже в ранньому віці образотворча діяльність є однією з найдоступніших і емоційно привабливих форм творчості.

Не дивлячись на те, що усі види образотворчого мистецтва розраховані на зорове сприймання їх людиною, процес художньо-творчої діяльності та практична діяльність поглиблюють синтез емоційної сфери людини. Як акцентує Л. Масол, «природні здібності до акустично-образних, зорово-просторових, словесних та інших розумових дій реалізується дитиною системно і, що свідомість учнів схвалює навколишнє середовище одночасно всією сенсорною пам'яттю: смаком, нюхом, дотиком, зором, слухом, які перехоплюються емоційно і практично, образно і вербально» [43, с. 81].

Завдяки образотворчому мистецтву розвиваються етичні, чуттєві, (нове осмислення образу) та імаґинативні (уявлення образу на задану тему в стані

релаксації) резерву за допомогою створення метафор, образів, споглядань, проєкцій в сенсі виконання естетичного конструювання дійсності.

Позитивність художніх емоцій пробуджує творчу активність людини під час сприймання мистецтва. Науковець С. Максименко наголошує на ролі негативних емоцій (гнів, незадоволення), які здатні підготувати дух людини чинити опір, боротися за себе. Це сприяє активній життєвій позиції, гнучкому реагуванню на обставини, що виникли.

Отже, сприймати мистецтво – означає перетворювати негативні почуття у позитивні емоції, що транслює мистецтво. Синтез елементів сенсорної інформації є стійким фактором у розвитку позитивних емоцій під час образотворчої діяльності, через що розвиток сенсорних відчуттів образотворчим мистецтвом уможливорює істинне сприймання дійсності та є першою сходинкою чуттєвого досвіду, основою пізнання світу.

Сучасна література тлумачить образотворчу діяльність дітей, як складний процес, який впливає на формування особистісних якостей дитини. У зв'язку з цим, є завдання психологічного і педагогічного вивчення образотворчої діяльності, розкриття джерел і механізмів утворення даної діяльності, а також розробка найкращих умов її формування [11].

С. Бучинський вважає, що образотворча діяльність – це єдність художньо-творчої та художньо-пізнавальної основ: предметно-життєва, наочно-чуттєва та емоційна сторони. Впливати на суспільне життя образотворче мистецтво може за умов його сприймання та відчуття, особливості якого завжди обумовлені здатністю суб'єкта активно інтерпретувати його діяльність [7, с. 42].

Принципи навчання пов'язані з освоєнням образотворчої діяльності мають орієнтацію на віковий рівень розвитку учнів. Так ряд авторів (В. Мухіна, Е. Ігнат'єв, Т. Комарова та ін.) відзначають, що освоєння образотворчої діяльності в різні вікові періоди відбувається по-різному, що залежить від ряду факторів, в число яких входить орієнтація на індивідуальний рівень розвитку дитини, її образотворчих умінь і творчого потенціалу. Під індивідуальністю розуміється своєрідність психофізіологічних і психологічних якостей, що

відрізняють особистість від інших і характеризують унікальність її можливостей в сфері взаємодії з навколишнім світом [51, с. 115].

Період молодшого шкільного віку щодо процесу образотворчої діяльності можна охарактеризувати як афективно-абстрактний. Діти тяжіють до кольору, реалістичність зображення їх мало цікавить. У малюнках зустрічається спотворення пропорційних відносин і використання вподобаного кольору, а не реалістичного. Тому основним напрямком у розвитку образотворчої творчої діяльності даної вікової категорії учнів має бути не докладне вивчення прийомів і способів реалістичного малюнка, а лише введення в образотворче мистецтво за допомогою ознайомлення з основами сприйняття і передачі форми і простору, прийомами роботи кольором.

Завданням вчителя початкових класів є не стільки навчити школяра малювати, скільки не дати згаснути прагненню до образотворчої діяльності, допомогти подолати труднощі, з якими дитина може зустрітись в початковий період навчання образотворчому мистецтву [17].

Образотворча діяльність розглядається як правильним чином організоване середовище, в якому забезпечується діалогова взаємодія у різних аспектах – на рівні спілкування учня зі світом, красою, мистецтвом, власним «Я», педагога з учнем, та створеним нею художньо-творчим зображенням.

Дослідниця Н. Черепковська вбачає у такій діяльності і певний інформаційний простір, де молодший школяр перетворює інформацію у знання й уявлення про світ, в яких він відображає своє ставлення до дійсності і тим самим наближається до високої сходинки у своєму розвитку – стає людиною культури [62, с. 19].

Вираження неусвідомленого змісту психічного життя є головною рисою спонтанної образотворчої діяльності. За З. Фрейдом, образотворча уява має багато загального з фантазіями і сновидіннями, оскільки, виконує компенсуючу роль і знімає психічну напругу, що виникає при неможливості здійснення інстинктивних потреб. Вона є компромісною формою їх задоволення, що здійснюється не в прямому, а в посередньому вигляді [59].

Науковцями Т. Бабаджан, Н. Ветлугіною, І. Держинською, В. Петровою та іншими, доведено, що образотворче мистецтво є поліфункціональним, яке ефективно впливає на особистість і викликає у молодших школярів емоційний відгук раніше за інші мистецтва [65]. Роль образотворчої діяльності для формування особистості важко переоцінити. Перелічимо основні функції образотворчої діяльності:

- гедоністична;
- естетична;
- просвітницька;
- виховна;
- комунікативна;
- соціалізаційна;
- евристична;
- сугестивна;
- здоров'язберезувальна.

Різні види образотворчої діяльності розважають школярів – це гедоністична функція, вона спостерігається в тому, що діти маніпулюють різними матеріалами для зображення (фарбою, фломастером, олівцем, глиною, тощо), і отримують задоволення. Зацікавлюють учнів різноманітні форми проведення уроків: «майстерні», «подорожі», художньо-дидактичні ігри, комплексні та інтегровані.

Використання таких дієвих методів та прийомів навчання, як: милування природою, розглядання творів мистецтва, споглядання, занурення, ігрові прийоми тощо, підвищує інтерес молодших школярів до образотворчої діяльності. Сприяє створенню емоційного фону уроку застосування також засобів навчання: різних видів мистецтва (музики, художньої літератури, мультиплікації, театру тощо).

Естетична функція виявляє себе у потенціях для розвитку сенсорної сфери школяра. У процесі образотворчої діяльності розвивається чутливість

учнів до кольору, простору, форми, фактури матеріалу, на основі чого формується власне уявлення про красу як гармонію кольору, звуків, форми, ароматів тощо, розгортаються естетична культура та естетичний смак.

Просвітницька функція полягає у пізнанні зображувально-виражальних можливостей матеріалів, які дає нам природа, а також у ознайомленні з творами мистецтва, з культурою народів світу. Для реалізації цієї діяльності педагог передає молодшим школярам цікаву пізнавальну інформацію у формі віршів, казок, історій про культуру, мистецтво, творчість, зображувальні приладдя та матеріали [53].

Виховна функція відкриває можливості для формування адекватної позитивної Я-концепції молодшого школяра: розвиток творчості, цілеспрямованості, самооцінки, організованості, тощо, які сприятимуть соціалізації дитини, гармонізації її стосунків із соціумом. Тільки тоді образотворча діяльність є унікальним середовищем для виховання учнів, коли педагог спілкується з молодшими школярами на рівних, навчає дитину відповідати за свій вибір, створює ситуації морального вибору.

Комунікативна функція вбачається у наявності можливостей образотворчої діяльності для організації різних форм, видів а також систем спілкування, простих і складних комунікацій: матеріали – учень; учень – педагог – твір мистецтва; учень – педагог – дійсність; учень – педагог – «художник» тощо. Допомогає молодшим школярам набути необхідного досвіду спілкування з оточуючим світом комбінування систем комунікацій.

Соціалізаційна функція – привласнення учнем суто людських психічних характеристик і здібностей, занотовуються у предметах матеріальної та духовної культури, які виникають у процесі історичного розвитку людства . Для реалізації цього принципу педагог ознайомлює молодших школярів із творами образотворчого мистецтва, художньою практикою, соціальною дійсністю.

Евристична функція – полягає у наданні можливості професійно користуватися нею з метою розвитку творчих здібностей, креативної сфери

особистості. Це виявляється у незалежності вибору (здуму, ідеї, матеріалу, способу та форми вираження , способу зображення тощо) [53].

Допомога учневі повірити в себе, свої можливості, виховати впевненість у собі –сугестивна функція. Успіх залежить від стилю спілкування педагога зі школярем, форми їхнього аналізу та оцінки, його ставлення до учнівських робіт.

Здоров'язберезувальна функція полягає в творчому самовираженні та оздоровленні і терапії мистецтвом. Педагогічна технологія образотворчої діяльності базується на розкритті можливостей природних знань для більш повного і точного самовираження свого власного світобачення, у вихованні оптимістичної налаштованості учнів на світ . Образотворча діяльність створює розвивальне предметне середовище. За умови грамотного добору матеріалів та обладнання знімається напруження у школярів, оптимізується емоційний настрій, полегшується процес соціально емоційної взаємодії.

Образотворчою стає діяльність, якщо наявні усі її складові – діяльнісна, мотиваційна, операційна – за умови опанування усіх структурних компонентів: вибір засобів його досягнення (знаходження засобів втілення задуму), отримання конкретного результату (художній продукт), формування замислу художньої роботи, його оцінці (вербальне висловлювання свого ставлення до власноруч створеного художнього продукту) – молодший школяр стає фігурою даної діяльності [11].

Таким чином, для комплексного розвитку особистості молодшого школяра, образотворча діяльність відкриває широкі можливості так, як задіює усі його сфери: емоційно-чуттєву, поведінкову , інтелектуальну, мотиваційну, соціально-комунікативну, діяльнісну, сфери свідомості та підсвідомості тощо.

1.3. Педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів у процесі їх образотворчої діяльності

Ефективність освітнього процесу значною мірою визначається тими умовами, в яких він відбувається.

В. Полонський, розглядає «умову» як сукупність змінних, зовнішніх соціальних, природних, і внутрішніх впливів, що впливають на психічний, фізичний, моральний, розвиток людини, його поведінку, формування особистості, її виховання і навчання. [49, с. 36].

Численні трактування терміну «педагогічні умови» знайшли відображення в дослідженнях В. Андрєєва, А. Найна, Н. Яковлевої, Н. Іпполітової, М. Зверєвої, Б. Купріянова, С. Диніної.

О. Федорова педагогічні умови трактує як сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, матеріальних можливостей її здійснення, організаційних форм методів, що забезпечують успішне вирішення поставленого завдання [60, с. 145].

За визначенням вітчизняного науковця, В. Манько, педагогічні умови – це взаємопов'язана сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, яка відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності та забезпечує високу результативність освітнього процесу [42, с.157].

За О. Бражнич, педагогічні умови – сукупність об'єктивних можливостей методів, змісту, організаційних форм та матеріальних перспектив здійснення педагогічного процесу, що забезпечує вдале досягнення поставленої мети [6, с. 121].

Дослідники висловлюють різні погляди щодо можливості педагогічного впливу на становлення творчої особистості. Одні акцентують на важливості соціальних і, зокрема, педагогічних чинників у становленні творчої обдарованості особистості. Інші, навпаки, вважають, що творчий запас індивіда

визначається здебільшого спадковими задатками, які неможливо компенсувати будь-якими виховними впливами.

Так, О. Гамзінова позначає, що творчий розвиток учнів передбачає цілеспрямоване, науково обґрунтоване конструювання змісту учіння, форм контролю і методів стимулювання творчої навчальної діяльності школярів, його дидактичного забезпечення. [14, с. 26].

Широкий комплекс різноманітних факторів: , задатків, форм, методів і змісту освітнього процесу особливостей соціального оточення, успадкування характеру діяльності та міжособистісної взаємодії з оточуючими людьми, стилю педагогічного спілкування, особливостей сімейного виховання, предметного середовища, психологічного мікроклімату, впливають на розвиток творчого потенціалу особистості.

Першочерговим під час визначення педагогічних умов є врахування вікових особливості у процесі творчого розвитку особистості, оскільки саме вік дітей накладає значний відпечаток на формування творчого потенціалу і вимагає точних педагогічних підходів. Молодшим школярам властиві особливості, які суттєво впливають на розвиток їх творчих здібностей. Згідно даним психолого-педагогічної літератури, за визнанням багатьох психологів і педагогів, саме цей вік, є сприятливим етапом для формування творчого потенціалу особистості [17].

Освітній процес початкової школи, а також творчий розвиток молодших школярів має спрямовуватися на забезпечення балансу: особистісного та колективного; спонтанного в бутті молодшого школяра та запрограмованого; прагнень учня до самореалізації та самозбереження; її фондів «можу» (знань, умінь, навичок, здібностей) і «хочу» (інтересів, бажань, планів, намірів, почуттів); проявів компетентності у різних сферах життєдіяльності; напрямків виховної роботи; форм організації педагогічної роботи (групових та індивідуальних); форм організації життєдіяльності (спеціально організованих занять та самостійної діяльності учнів), виховних та навчальних технологій; [22, с. 15].

Таким чином, нами було виокремлено педагогічні умови, спрямовані на творчий розвиток молодших школярів у процесі їх образотворчої діяльності:

- створення ситуації вільного вибору кожного учня;
- підсилення творчої мотивації молодших школярів у процесі образотворчої діяльності;
- демонстрація різних варіантів художньої діяльності.

Зупинимося конкретніше на кожній з поданих педагогічних умов.

1. Створення ситуації вільного вибору кожного учня. У контексті нашого дослідження, вибір розглядається не лише як засіб діагностування мотивації (суб'єкт обирає те, що йому потрібно, корисно), але і як засіб підтримання мотиву, як можливість вільно ставити цілі, задовольняти потреби у високій самооцінці, у прагненні до незалежності від авторитету педагога. Зазвичай вибір мотивований, але мотиви майже завжди бувають прихованими. У виборі проявляються глибинні тенденції особистості, її підсвідомі настанови, які виникли поза навчальною діяльністю, але реалізується у виборі форми своєї діяльності.

За І. Якиманською, метою створення ситуації вільного відбору є підбір умов для вираження пізнавальної активності учнів, а засобами досягнення вчителем такої мети є:

- використання різних способів виконання завдань без побоювання помилитися, одержати невірну відповідь, не той результат, стимулювання учнів до висловлень;
- створення атмосфери зацікавленості кожного учня в роботі класу;
- оцінка діяльності учня не тільки за кінцевим результатом (правильно-неправильно), але й за процесом його досягнення;
- використання різних форм і методів організації навчальної діяльності, які дозволяють розкрити власний досвід учнів;
- використання в ході уроку дидактичного матеріалу, який дозволить учню вибрати найбільш важливі для нього види і форми навчального змісту;

- аналізувати способи роботи інших учнів у ході уроку, вибирати та засвоювати більш раціональний, заохочення прагнення учня знаходити свій спосіб роботи.

- створення педагогічних ситуацій на уроці, які дозволяють кожній дитині проявити ініціативу, самостійність, створення обстановки для природного самовираження учня; вибірковість у способах роботи.

[67, с. 32].

Одним із важливих чинників є забезпечення можливості здійснювати вибір у класі і для розвитку самовизначення і самоактуалізації дітей, відповідно, ухвалювати самостійні рішення, усвідомлюючи при цьому їхні наслідки. Ці можливості для вибору вчитель має з легкістю знайти впродовж навчального дня – це вибір учнями місця за столом, де вони хочуть працювати навчальних матеріалів, підходу до розв’язання проблеми, та ін. Коли дитина чіткою мірою тримає під контролем своє навчання, її бажання і шкільні успіхи значно зростають.

Особистий внесок у розв’язання поставленого завдання є доброю спонукою і дає позитивні результати підтверджено за сучасними дослідженнями галузі мозку та поведінкових ситуацій. За умови розширення вчителем сфери питань, до вирішення яких вони залучають учнів, якість навчання в початковій школі покращиться.

Американський психолог Альфі Кон провів дослідження з цієї проблеми, наведемо кілька прикладів:

- Першокласники виконували більшу кількість вправ за короткий час, коли їм дали можливість самостійно обирати певні аспекти їхнього навчання, наприклад завдання.

- Дозволивши першокласникам вибирати матеріали для виконання творчої роботи (колаж), їхні вироби стали більш вигадливими порівняно з роботами дітей, які використовували ті самі матеріали, але при цьому їх не обирали.

- Коли першокласники рік навчалися без підручників та стандартних оцінок у дітей розвивалися складніші навички формування причинно-наслідкових зв'язків, а основну увагу приділяли інтелектуальній самостійності, яку діти мали можливість проявити, вільно пересуваючись класом для пошуку необхідних навчальних матеріалів, працюючи в малих групах над розв'язанням певних проблемних завдань. [2].

«Як вільно обрану учнем діяльність – це й означає, інструментувати навчання по-перше, створити найкращі умови для його соціально і педагогічно значущого розвитку, виховання, збагачення знаннями, досвідом; а по-друге, керувати цим процесом відповідно до потреб його внутрішніх сил, тобто позиції самої дитини, її інтересів» [3, с. 37].

В рамках запланованого уроку, для створення ситуації вільного вибору, у різних форматах необхідно пропонувати завдання однієї змістової сутності, але за умови, коли вчитель не спонукає до малювання з натури певного предмета, не обмежує учнів у виборі теми, молодші школярі під час малювання виявляють надзвичайну активність. Радіючи фарбам, кольоровим олівцям, діти малюють, як правило, раніше зображені ними улюблені предмети. Якщо учням дати конкретну тему для малювання або запропонувати виконати малюнок з натури то настільки великого бажання та інтересу проявлено не буде. Можемо зробити висновок: учні охоче малюють тільки те, що вміють і знають. Дуже часто спостерігаються негативне ставлення до роботи, пасивність, інертність у дітей там, де від них очікують відповідних знань та умінь.

Отже, вивести систему відносин на основі розуміння і довіри можливо за умови врахування особливостей розвитку сучасних дітей в освітньому процесі. Це важливо з огляду на те, що ця система панує над потребою традиційного набуття знань.

2. Підсилення творчої мотивації молодших школярів у процесі образотворчої діяльності. Головною метою школи на сучасному етапі є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися упродовж

життя. Тому перед початковою школою стоїть завдання формування позитивної мотивації до навчання, підготовки дітей до цілеспрямованого та систематичного навчання у старших вікових періодах, забезпечення морально-духовної зрілості особистості.

Учень повинен почати діяти, щоб мотиви виникли, зміцніли, розвинулися. Поступово виникатимуть мотиви і потреби до цієї діяльності, якщо сама діяльність викличе у нього інтерес, якщо під час її виконання він переживатиме позитивні, яскраві емоції радості, задоволення, навіть азарт [62, с. 19]. А для того, щоб молодший школяр по-справжньому включився в роботу, треба, щоб задачі, які ставляться перед ним в процесі навчальної діяльності, були не лише зрозумілими, щоб вони стали значущими для школяра, але й внутрішньо прийнятними.

Основою мотивів є первинні (природні) і вторинні (набуті) потреби, які в мотивах відбиваються у формі почуттів, інтересів, переживань, уявлень, думок, ідей, моральних ідеалів, понять, переконань тощо. Мотивація передбачає:

1. «Внутрішній двигун» – морально-психологічну стимуляцію навчальної діяльності;
2. Пошук відповідей на запитання «чому?», «заради чого?» «навіщо?» ;
3. Прагнення досягати успіху в різних видах діяльності [21, с. 61-63].

Надмірно спрощені завдання є нецікавими для учнів, а це призводить до втрати засвоєння нових знань, мотивації. Поставлене завдання повинно підштовхувати до пошуків шляхів його розв'язання, а навчальний матеріал повинен стимулювати мислення учнів. Дитина має радіти тому, що вона про щось дізналася. Тільки тоді можна сказати, що в неї розвивається мотивація, адекватна структурі особистості.

Мотивацією досягнення успіху є бажання отримати потрібний результат, правильно і якісно виконати завдання. Вона сприяє формуванню саморегуляції, являється орієнтиром дитини на якість і результат навчальних дій (незалежно від оцінки). При формуванні такого виду мотивації у пригоді стає створення учителем ситуації успіху, похвала, заохочення до діяльності.

Важливе місце у художньо-творчому процесі має активність особистості, яка проявляється на основі засвоєння нею багатств і духовної матеріальної культури і може являти собою такі види діяльності, як перетворювальна (трансформації та зміни естетичного об'єкта), ціннісно-орієнтовна (надання об'єкту певної цінності, значення цього об'єкта для нього самого або для інших людей), пізнавальна (одержання знань про ці об'єкти, їхні якості, відносини, об'єктивні зв'язки, закони реального світу) або особливе місце в загальній системі видів і форм людської діяльності займає художня діяльність, яка відмінна від інших мистецтв, органічно поєднавши зазначені види діяльності [37, с. 80].

Одним із механізмів психологічного захисту людини в складних умовах – як у трудовій діяльності, так і в кризових життєвих ситуаціях є готовність до творчості, креативність, творче розв'язання проблеми [63, с. 45]. Науковці О. Антощак, І. Ганжала, Н. Ніколаєнко запевняють, що саме творча людина, яка здатна до генерування й використання нового (нових рішень, нових підходів, нових ідей і задумів) в складних життєвих умовах найкраще орієнтується, приймає рішення, працює. «Творчість – як правило риса, професіоналів своєї справи, які ефективно працюють у відповідній галузі, творчість не виростає на новому місці.» [24, с. 22].

За дослідженнями П. Торренса, саме діти до п'яти років дають до 90% щирих відповідей на запитання, а діти віком до 7-ми уже, нажаль, до 20%, дивна картина з відповідями дорослих – всього 2% [33, с. 29]. Звертаючи увагу на такі дані відсотки, ми повертаємося до думки про необхідність творчого розвитку дітей.

Формування зовнішньої та внутрішньої організації молодших школярів, створення атмосфери творчого засвоєння знань учнями на уроках образотворчого мистецтва можливе за умови впровадження в образотворчу діяльність комплексу творчих вправ, які викликають інтерес до образотворчої діяльності, потребують свідомого застосування знань в роботі, почуття

впевненості у своїх силах, творчих здібностях та позитивні емоції радості від досягнутого, зробленого.

Наведемо приклад таких вправ.

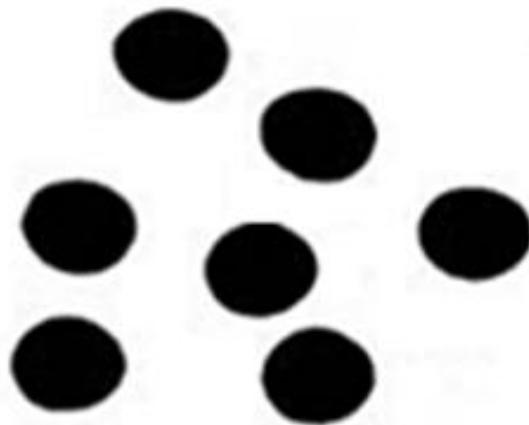
Завдання 1. Намалювати квітку за прочитаним віршем

КУЛЬБАБА

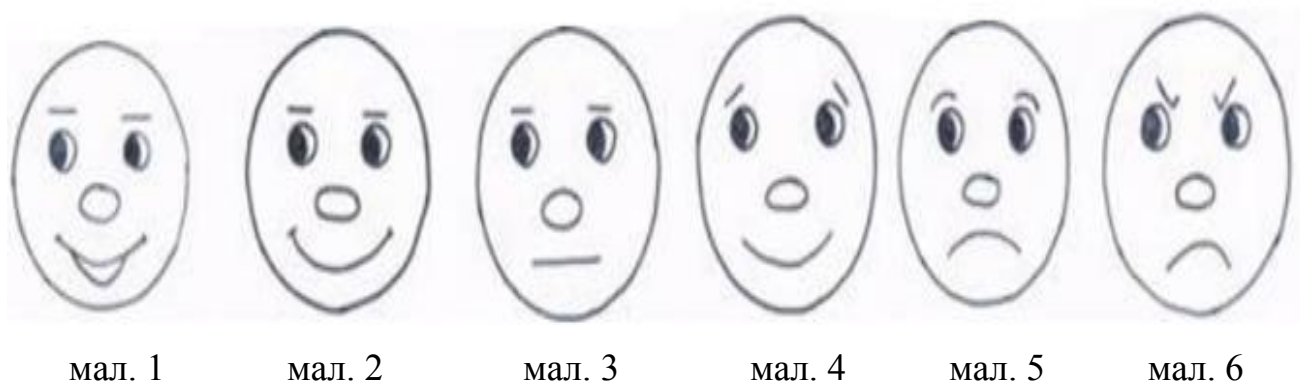
Сонечко в траві зійшло,
Усміхнулось, розцвіло,
Потім стало біле-біле
І за вітром полетіло.
Горів в траві росистій
Ліхтарик золотистий.
Світивсь і враз потух –
Перетворивсь на пух
Квітець жовту фарбу взяв
Моріжок розфарбував,
І з-під пензлика розквітли,
Наче сонце, диво-квіти.

Завдання 2. Розглянути мал. 1, де зображені чорні кружечки. Подумати, що вони нагадують, на що вони схожі? Доповнити малюнок, використовуючи подані фігури-кружечки в своїй роботі.

"Чарівні кружечки"

Завдання 3. Вправа «Хмаринки». Мета: створити казковий образ хмаринки (веселої, серйозної, сумної, замріяної) Завдання: передайте свій настрій через мімічне зображення хмаринки, використовуючи запропоновані зразки мал.1 – мал. 6.

3. Демонстрація різних варіантів художньої діяльності. Згідно Концепції НУШ основними й обов'язковими видами діяльності учнів на уроках образотворчого мистецтва є: художньо-практична, творча діяльність; сприймання, аналіз-інтерпретація творів мистецтва (сприймання-пізнання) та як наслідок – пізнання себе через художньо-творчу діяльність та мистецтво (самопізнання) [29].

Першим й основним видом діяльності школярів на уроці образотворчого мистецтва є творча діяльність, яка ґрунтується на знаннях образотворчої грамоти та полягає не тільки в системі знань учня, а й в умінні поєднувати власний чуттєвий досвід з вивченням логічного матеріалу [10].

Зазначимо, що творчий розвиток молодших школярів відбуваються значною мірою під час самостійної художньої діяльності. Відтворення власного естетичного світосприймання за допомогою фарб або графічно є показником психічного стану учня, його внутрішнього самоусвідомлення в навколишньому середовищі. Рекомендуємо на уроках образотворчого мистецтва включити в діяльність дітей тренувальні вправи. Такі вправи спрямовані на розвиток: графічних навичок, спостережливості та зорової пам'яті, сприймання кольорів та відчуття колірних нюансів, композиційних навичок. Окрім того, тренувальні

вправи сприяють дослідженню і вивченню будови об'єктів і предметів, включених у дитячу композицію [21, с. 168].

Наприклад, перед створенням пейзажної композиції доцільно на окремому листку провести тренувальну вправу із графічного зображення дерев, під час якої вивчається будова рослини. Алгоритм виконання вправи: стовбур – коріння – гілки біля стовбура – тоненькі гілочки – листочки.

Сприймання-пізнання є наступним видом діяльності молодших школярів на уроці образотворчого мистецтва, під час якого відбувається сприймання та аналіз творів мистецтва. Зауважимо, що аналіз твору живопису вимагає дотримання певних вимог щодо сприймання цього твору. Слідуючи настановам М. Волкова [10], ми виділили три необхідні вимоги ефективної організації сприймання картини: 1) зовнішні умови; 2) установка, підготовленість глядача; 3) пояснення картини, її ідеї і засобів виразності.

Створення зовнішніх умов є важливим для повноцінного сприймання картин. Найбільш ефективними є умови виставкових залів і музеїв, коли є можливість дібрати найбільш сприятливий фон для певної картини, адже враховується вплив освітлення зали на сприйняття живописної манери письма художника й кольорової гами.

Проте, якщо зовнішні умови не в повній мірі сприяють спілкуванню з картиною, багато чого залежить від особливої установки на сприймання. Крім психологічних аспектів (дія предмета на рецептори людини; активізація досвіду; цілеспрямованість сприймання), існують і соціальні аспекти. Наприклад, вагомою установкою на сприймання картини є суспільна оцінка. І вчитель повинен цю оцінку (в якій він сам переконаний) прищеплювати дітям, тому що впливати на оцінювання картини легше, ніж на оцінювання дійсності.

Пояснення ідеї і засобів виразності, що фактично є аналізом твору, який проводить учитель, є кульмінацією організації процесу сприймання картини. Процес дослідження того, як зміст визначає форму, тобто, як художня ідея твору вимагає саме такого втілення є аналізом художнього твору в його науковому аспекті.

Використання взаємозв'язку рідної мови й твору живопису найбільше підвищує ефективність процесу сприймання, з огляду на специфіку роботи вчителів початкових класів. Порівняльний метод, який сприяє глибокому розумінню мистецтва, розвитку почуттів, умінню їх висловлювати є один із найбільш педагогічно доцільних методів розвитку в особистості здатності до цілісного емоційного усвідомлення естетичних явищ. Цей метод можна використовувати не лише під час порівняння творів одного виду мистецтва, а й у процесі зіставлення творів різних його видів, що надає можливість не лише глибше зрозуміти специфіку вираження почуттів у живописі, музиці, поезії, а й закріпити знання про мистецтво як специфічну форму відображення реального світу [41].

Таким чином, у своїй практичній діяльності вчителів доцільно орієнтуватись на такі умови творчого розвитку молодших школярів, які розвиватимуть у них морально-естетичні якості та сприятимуть формуванню естетичного світосприймання, естетичного ідеалу й прагнення до його досягнення. І що найголовніше, відбудеться самопізнання школярів через власну образотворчу діяльність.

Висновки до розділу 1

Відповідно до завдань магістерського дослідження, в першому розділі здійснено теоретичний аналіз творчого розвитку особистості як психолого-педагогічної проблеми. З'ясовано, що творчий розвиток особистості за всіх часів розглядався як один з пріоритетних напрямів освіти та державної політики. Творчість – це діяльність, що полягає у виробництві суттєво нового: предметів, способів діяльності, як матеріальних, так і духовних суспільних цінностей, а обдарованість – комплекс задатків і здібностей, які за сприятливих умов дозволяють потенційно досягти значних успіхів у певному виді діяльності порівняно з іншими людьми.

Багато публікацій з цього приводу можна знайти серед праць таких науковців, як Н. Ветлугіна, Л. Венгер, Л. Виготський, Т. Григор'єва, В. Давидов, А. Запорожець, В. Левін, О. Лук, О. Матюшкін, В. Моляко, О. Нікіфорова, Л. Парамонова, Я. Пономарьов, Б. Теплов, П. Якобсон. Вказаними науковцями досліджувалися різні аспекти творчого виховання та освіти: сутність, компоненти, методики, засоби, прийоми навчання тощо.

У результаті аналізу психолого-педагогічної літератури, нами виявлено наступні напрями творчого розвитку молодших школярів: у процесі вивчення загальноосвітніх дисциплін; за допомогою спеціальних програм; на заняттях, організованих у системі позаурочної діяльності; у сімейному колі.

Також з'ясовано функціональну роль образотворчої діяльності молодших школярів як форми їх творчому розвитку. Основними функціями образотворчої діяльності є: гедоністична; естетична; просвітницька; виховна; комунікативна; соціалізаційна; евристична; сугестивна; здоров'язбережувальна.

Варто зазначити, що серед різних видів мистецтв саме образотворче справляє на людину чи не найефективнішу дію, бо завдяки своїй універсальності воно поглиблює знання, інтенсифікує візуальний і сенсорний досвід, формує загальну та естетичну культуру особистості.

Таким чином, образотворча діяльність відкриває широкі можливості для комплексного розвитку особистості молодшого школяра, так як задіює усі його

сфери: інтелектуальну, емоційно-чуттєву, мотиваційну, соціально-комунікативну, поведінкову, діяльнісну, сфери свідомості та підсвідомості тощо.

Теоретично обґрунтовано педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів у процесі їх образотворчої діяльності. Дано визначення поняття «педагогічні умови» згідно досліджень В. Андрєєва, А. Найна, Н. Яковлевої, Н. Іпполітової, М. Зверєвої, Б. Купріянова, С. Диніної.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дітям молодшого шкільного віку властиві особливості, які суттєво впливають на розвиток їх творчих здібностей. Саме цей вік, за визнанням багатьох психологів і педагогів, є сприятливим періодом для формування творчого потенціалу особистості.

Таким чином, нами було виокремлено педагогічні умови, спрямовані на творчий розвиток молодших школярів у процесі їх образотворчої діяльності:

- створення ситуації вільного вибору кожного учня;
- підсилення творчої мотивації молодших школярів у процесі образотворчої діяльності;
- демонстрація різних варіантів художньої діяльності.

Кожна з зазначених педагогічних умов значною мірою впливає на ефективність творчого розвитку молодших школярів, адже діючи у комплексі сприяють збагаченню їх емоційно-почуттєвої сфери, розвивають пізнавальну й творчу активність, естетичні потреби і смаки, допомагають учням включитися в процес засвоєння та творення художньо-естетичної культури свого народу.

РОЗДІЛ 2.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Діагностика наявних рівнів творчого розвитку молодших школярів

З метою діагностики наявних рівнів творчого розвитку молодших школярів нами було проведено констатувальний етап експерименту протягом 2020-2021 н. р. на базі КУ Сумська ЗОШ I-III ст. № 24.

Констатувальний експеримент передбачав наступні завдання:

1. Визначити наявні рівні творчого розвитку молодших школярів.
2. Проаналізувати роботу вчителів початкових класів щодо проблеми дослідження.
3. Проаналізувати роботу батьків щодо творчого розвитку дітей в родині.

Щоб процес творчого розвитку молодших школярів здійснювався успішно, необхідні знання про рівні розвитку творчих здібностей учнів. Рівні сформованості творчого розвитку школярів виявляються через певні ознаки – показники ступеня прояву творчості у знаннях, спілкуванні, діяльності.

Так, при розробці методики констатувального етапу експерименту, здійснили аналіз Концепції НУШ, нового Державного стандарту початкової загальної освіти, який дав змогу нам розглядати творчий розвиток молодших школярів через реалізацію компетентнісного, діяльнісного, комунікативного та особистісного підходів до навчання. Це дозволило виділити у структурі творчого розвитку учнів початкових класів мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-творчий компоненти, кожен з яких характеризується певними критеріями та показниками (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Компоненти, критерії та показники творчого розвитку
молодших школярів**

Компоненти	Критерії	Показники
Мотиваційний	мотиваційно-творча активність та спрямованість особистості	допитливість (потреба пізнати нове), прагнення до творчих досягнень (робити щось нове), пізнавальний інтерес, пізнавальна активність, прагнення учня проявити себе як творчу особистість, наявність інтересу до творчих завдань
Когнітивний	оригінальність, ефективність використання даних якостей для розв'язання навчальних та творчих завдань	теоретичне мислення; знання умінь і навички у поєднанні з інтересами, тобто виявлення того, що знає, що вміє і чим хоче займатися учень, усвідомлення та умінь розв'язувати творчі завдання; інтуїція; асоціації, їх широта; критичне мислення; творче мислення; вміння нестандартно вирішувати ситуації; вміння генерувати ідеї; здатність до фантазії
Діяльнісно-творчий	вміння оригінально виконувати завдання творчого характеру	цілеспрямованість, наполегливість; активізація творчої уяви учнів, здійснення процесу мислення нестандартно, образно, відчуття прекрасного; ставлення до навколишнього світу; здатність керуватися естетичними принципами

		в навчально-творчій діяльності; здатність працювати в команді; вміння організовувати власну діяльність.
--	--	---

На основі даних компонентів, їх критеріїв та показників у ході констатувального експерименту нами було виявлено рівні творчого розвитку молодших школярів (перший клас) (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Рівні творчого розвитку молодших школярів

Високий	Учні характеризуються проявом ініціативності, самостійності, інтересу та бажання вирішувати творчі завдання. Школярам притаманне швидке включення в роботу і засвоєння нового матеріалу. Працюючи, використовують творчу уяву і фантазію та завжди прогнозують результат. Учні підходять творчо до навчання, отримують задоволення від відчуття новизни. У випадку ускладнень школярі не відволікаються, виявляють завзятість та наполегливість у досягненні результату, який приносить задоволення, радість і гордість за досягнення.
Середній	Представники цієї групи мають необхідні творчі сили, проте не використовують їх повною мірою. Учні цієї групи не прагнуть виділятися серед інших, хоча відчують в собі творчі здібності. Зазнаючи труднощів у виконанні завдання, школярі не втрачають емоційного ставлення до них, а звертаються за допомогою до вчителя.
Низький	Учні цієї групи не проявляють себе творчо. Їхні дії носять репродуктивний характер, їм легше і краще працювати за усталеним зразком чи схемою, аніж шукати неординарні рішення проблеми. Вони не люблять завдань, спрямованих на

	самостійний пошук. Активність переважно зовнішня, орієнтована на оцінку, уникнення неприємностей.
--	---

Для вирішення завдань констатувального етапу експерименту були використані наступні методи дослідження:

- спостереження за діяльністю учнів на уроці;
- анкетування молодших школярів;
- анкетування вчителів початкової школи;
- анкетування батьків першокласників.

Для проведення експериментальної роботи були обрані два перші класи: 1 - А (29 учнів) – контрольний клас, 1 - Б (27 учнів) – експериментальний клас. Усього дослідженням було охоплено 56 учнів 1-х класів, 9 вчителів початкової школи та 20 батьків учнів 1 класу.

Для встановлення наявних рівнів творчого розвитку молодших школярів, першокласникам було запропоновано відповісти на питання анкети (Додаток А).

Аналізуючи перше питання, нам вдалося отримати такі дані: 27,6% (КГ) та 14,8% (ЕГ) учнів люблять спостерігати за хмаринками і фантазувати щодо їх силуетів, адже це цікаво і весело; 24,1% (КГ) та 44,4% (ЕГ) першокласників не люблять дане заняття, а також ми з'ясували, що 48,3% (КГ) та 40,8% (ЕГ) школярів ніколи раніше не робили цього, але хотіли б спробувати.

Друге питання анкети показало, що 41,4% (КГ) та 51,8% (ЕГ) першокласників люблять малювати природу і все, що з нею пов'язано; 27,6% (КГ) і 22,2% (ЕГ) – до вподоби зображувати членів своєї родини, а також відомих супергероїв і принцес; 24,1% (КГ) та 11,2% (ЕГ) – обожнюють малювати вітальні листівки для рідних та близьких людей, а 6,9% (КГ) та 14,8% (ЕГ) – люблять фантазувати, малюючи улюблених героїв комп'ютерних ігор.

Наступне питання стосувалося вподобань молодших школярів щодо вибору матеріалів для образотворчої діяльності, і тут ми з'ясували, що 51,7% (КГ) та 48,1% (ЕГ) дітей обирають олівці; 31% (КГ) і 37,1% (ЕГ) – фломастери;

17,3% (КГ) та 14,8% (ЕГ) – фарби. Причиною такого вибору є якість та яскравість малюнків, більшість дітей найчастіше обирають олівці, бо робота виходить акуратна і в той же час яскрава, однак є діти, яким зручніше малювати фломастерами, адже у них не ламається стержень, так як в олівців і лише незначна кількість учнів часто малюють фарбами, адже на відміну від інших матеріалів сам процес малювання цікавіший і творчий.

Четверте питання стосувалося гуртків, які відвідують першокласники і тут ми дійшли висновку, що 44,8% (КГ) та 59,3% (ЕГ) дітей ходять на різноманітні спортивні секції: футбол, бальні танці, гімнастика, єдиноборства та ін.; 20,7% (КГ) та 7,4% (ЕГ) – відвідують заняття з вокалу; 14,1% (КГ) та 14,8% (ЕГ) молодших школярів займаються в художній школі, але є й такі діти, що замість гуртків ходять до репетиторів, в основному, з англійської мови та математики, це 10,4% (КГ) та 18,4% (ЕГ) першокласників.

І за останнім питанням: «Чим любиш займатися у вільний час?» ми з'ясували: 24,1% (КГ) та 33,4% (ЕГ) дітей найчастіше дивляться улюблені мультфільми; 20,7% (КГ) та 22,2% (ЕГ) учнів зазвичай грають у комп'ютерні ігри; 17,3% (КГ) та 11,2% (ЕГ) – у вільний час малюють; 10,4% (КГ) та 18,4% (ЕГ) – ходять до парку кататися на роликах, велосипеді або вигулюють з батьками домашніх улюбленців і 27,6% (КГ) та 14,8% (ЕГ) – на вихідних та після уроків люблять грати іграшками: Lego, пазли та ін.

На основі проведеного анкетування встановлено, що у контрольному класі 27,6% учнів проявляють себе творчо, в експериментальному класі – 25,9%. Мають творчі сили, але не використовують їх повною мірою 48,3% (КГ) та 55,6% (ЕГ) першокласників. Інтерес та бажання вирішувати творчі завдання мають 27,6% (КГ) та 14,8% (ЕГ) молодших школярів.

Для більшої наочності результати анкетування дітей обох класів на констатувальному етапі дослідження зведено у таблицях 2.3-2.4.

Таблиця 2.3

Результати анкетування учнів контрольного класу

Рівні	Контрольний клас	
	абс. число	знач. у %
Високий	8	27,6
Середній	14	48,3
Низький	7	24,1
Усього	29	100

Для більшої наочності розподіл учнів контрольного класу за рівнями творчого розвитку подано на рис. 2.1.

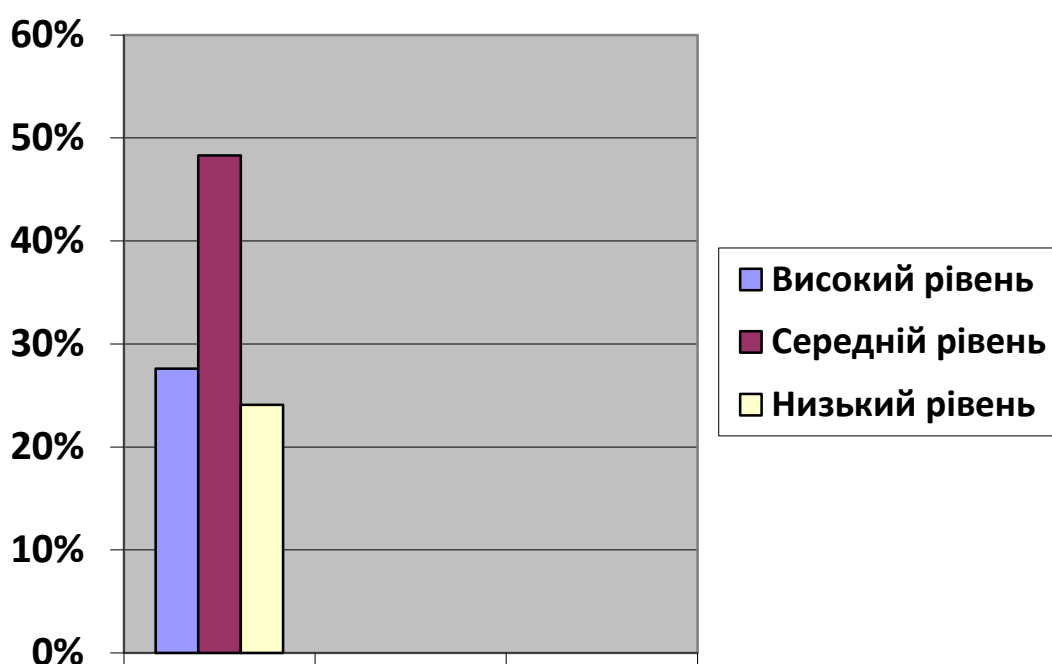

Рис. 2.1. Діаграма рівнів сформованості творчого розвитку учнів контрольного класу на констатувальному етапі експерименту

Таблиця 2.4

Результати анкетування учнів експериментального класу

Рівні	Експериментальний клас	
	абс. число	знач. у %
Високий	7	25,9
Середній	15	55,6
Низький	5	18,5
Усього	27	100

Для більшої наочності розподіл учнів експериментального класу за рівнями творчого розвитку подано на рис. 2.2.

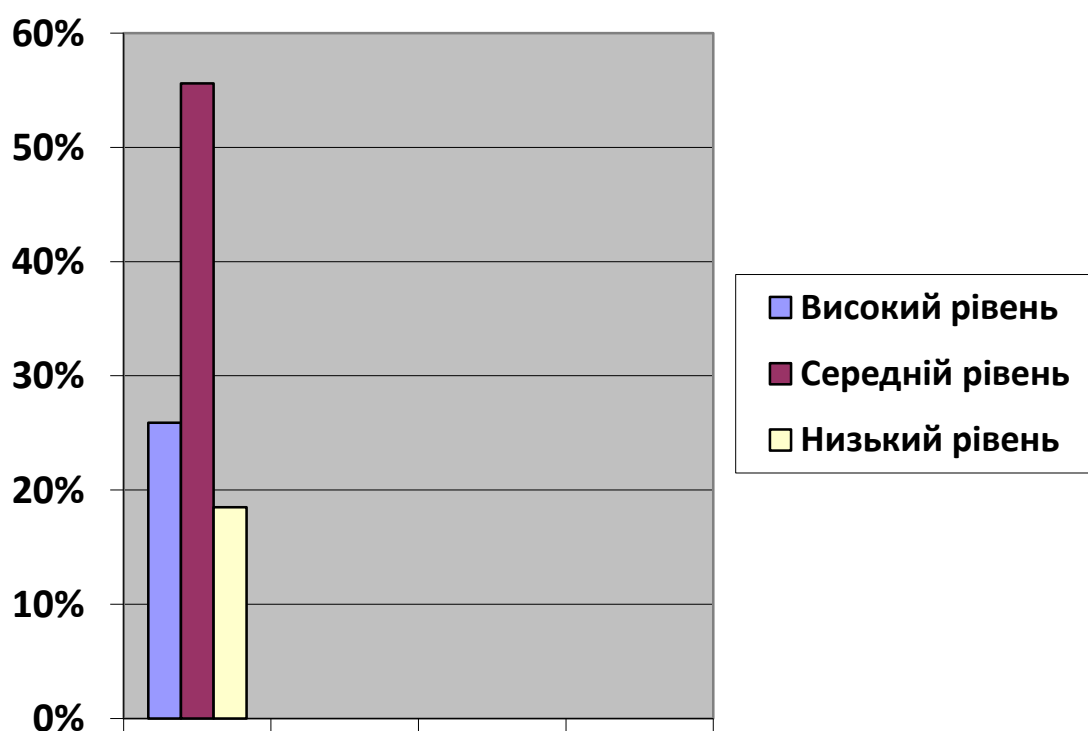

Рис. 2.2. Діаграма рівнів сформованості творчого розвитку учнів експериментального класу на констатувальному етапі експерименту

Наступним напрямом констатувального етапу експерименту було проведення анкетування вчителів початкових класів КУ Сумська ЗОШ I-III ст. № 24.

Педагогам було запропоновано дати відповіді на 8 запитань з метою перевірки їх готовності до творчого розвитку молодших школярів.

Аналізуючи отримані дані ми вияснили, що 89% вчителів початкових класів згодні, що можливо сформувати творчі здібності молодших школярів на уроках в початковій школі, однак 11% - окрім шкільних дисциплін вважають важливими у творчому розвитку дітей позаурочну роботу та безпосередньо батьків першокласників. За словами педагогів, у молодших школярів можна розвинути такі творчі здібності як уява, критичне мислення, музичний слух, почуття ритму.

На питання щодо оцінки педагогами готовності батьків до формування творчих здібностей їх дітей (від 1 до 10 балів), 18% вчителів назвали від 4 до 6 балів, 48% - від 5 до 7 балів та 34% - від 2 до 4 балів, пояснюючи це тим, що нині батьки розвиток дітей, в тому числі і творчий, більше вбачають роботою вчителів початкових класів.

Типи уроків, які найчастіше проводяться для творчого розвитку молодших школярів, педагоги назвали комбінований, інтегрований, урок-екскурсія, при цьому використовуються такі методи навчання як гра, інтерактивні методи (мозковий штурм, «Прес», «Займи позицію»), словесне малювання, складання казки за малюнком, скоромовки.

Бесіди з батьками щодо важливості творчого розвитку молодших школярів проводять 27% вчителів початкових класів індивідуально або на загальних батьківських зборах за календарним планом, 33% педагогів, при зустрічах з батьками, за браком часу не встигають обговорити значення творчого розвитку дітей і 40% - не бачать сенсу витратити на це час, так як зворотного зв'язку немає.

І заключним етапом констатувального експерименту було анкетування батьків з метою виявлення їх ставлення до питання творчого розвитку

молодших школярів у закладах середньої освіти і його реального здійснення в родині.

Аналізуючи відповіді, ми з'ясували, що 19% батьків знають вподобання своїх дітей, у домашньому арсеналі в них завжди є фарби, пластилін, кольорові олівці та фломастери, на прохання помалювати разом – включаються в творчий процес разом з дітьми, раз на місяць відвідують музеї та виставки усією родиною. 62% опитаних вдома мають достатню кількість матеріалів для занять художньою образотворчою діяльністю, однак не завжди є можливість робити це разом з дитиною, щодо умов школи для творчого прояву дітей вважають задовільним і, нарешті, 11% батьків не впевнені чи люблять їх діти малювати, і чи впливає сам процес образотворчої діяльності на творчий розвиток дитини, тому з радістю отримають консультацію від педагога початкової школи з цього приводу.

Підсумовуючи результати проведеного констатувального етапу магістерського дослідження, ми з'ясували, що проблема творчого розвитку молодших школярів є актуальною і потребує нагального її вирішення шляхом реалізації педагогічних умов творчого розвитку школярів у процесі образотворчої діяльності.

2.2. Хід експериментальної роботи

З метою підвищення рівня творчого розвитку молодших школярів у процесі образотворчої діяльності був проведений формувальний етап експерименту.

Експериментальний та контрольний класи ми підібрали так, щоб рівні розвитку учнів не мали різких розбіжностей, а також співпадали результати навчання і вік молодших школярів.

Експериментальна робота проводилась у 1- Б класі (27 учнів).

У першому розділі нашого дослідження з'ясовано, що ефективність творчого розвитку молодших школярів у процесі образотворчої діяльності забезпечується такими педагогічними умовами: створення ситуації вільного вибору кожного учня; підсилення творчої мотивації молодших школярів у процесі образотворчої діяльності; демонстрація різних варіантів художньої діяльності.

Схарактеризуємо першу умову – створення ситуації вільного вибору кожного учня.

Реалізація даної умови відбувалася у процесі здійснення когнітивного компоненту творчого розвитку молодших школярів, показниками якого є знання, уміння та навички розв'язувати творчі завдання. Однак ми більшою мірою приділили увагу саме емоційному інтелекту молодших школярів, який є однією з головних складових у досягненні успіху в житті та відчутті щастя.

Мистецтво у всіх його проявах є одним з важливих інструментів розвитку емоційного інтелекту. Розвиток особистості (духовний та інтелектуальний) стимулюється під впливом мистецтва. Розкриття творчого потенціалу та ідеалів людини, формування її світогляду певною мірою залежить від мистецтва. Виконуючи роль найтоншого емоційно-психологічного барометра суспільства, воно спроможне розкривати складні духовні процеси свого часу. Особливе місце серед усіх видів мистецтва має «образотворче».

На початку 1990-х років виник термін «емоційний інтелект». Першими його почали використовувати американські психологи Джон Мейєр (JohnMayer) та Пітер Саловей (PeterSalovey) з метою позначення ступеня розвитку таких людських якостей, а саме: самоконтроль, самосвідомість, мотивацію, навички спілкування з оточуючими, вміння налагоджувати взаєморозуміння, вміння ставити себе на місце інших людей. Цей термін об'єднав уміння людей розбиратися у власних думках, почуттях та контролювати власні емоції.

Дослідники Дж. Мейєр та П. Саловей запропонували чотири складові емоційного інтелекту:

- точна оцінка виражених емоцій. Розуміння емоції (власних та оточуючих), пов'язане як з внутрішніми змінами, так і зовнішніми подіями;
- включення емоцій в розумову діяльність. Те, як ми відчуваємося залежить від того, про що ми думаємо;
- розуміння власних емоцій. Уміння людини визначати джерело емоцій, класифікувати їх, здатність розпізнавати зв'язок між емоціями і словами, інтерпретувати значення емоцій, розуміти складні почуття, переходи між емоціями та їх подальшим розвитком;
- управління емоціями. Врахування емоцій під час розв'язання завдань, прийняття рішень, а також вибору власної поведінки [30, с. 176].

Наявність різних здібностей, задіяних в адаптивному опрацюванні емоційної інформації, на думку Дж. Мейєр та П. Саловей, зумовлюють емоційний інтелект. Щоб передбачити його зв'язок з розумовими здібностями, було запропоновано декілька механізмів. По-перше, процес мислення пов'язаний з емоціями, адже вони можуть підвищувати продуктивність процесу мислення і спрямовувати увагу на конкретні завдання. По-друге, ефективне регулювання емоцій можна співвіднести з такими здібностями, як співпереживання і відвертість. По-третє, є підстави думати, що не існує взаємозв'язку між центрами мозку, які забезпечують єдність мислення та емоцій, завдяки дослідженням з алексетимії (нездатність оцінювати і вербально виражати емоції) [30, с. 177].

Через те, що розвиток інтелектуальний та емоційний тісно пов'язані, важливим є вивчення вікових особливостей емоційної сфери молодших школярів. Внесення корективів у плани дітей відбувається через очікування тих чи інших емоцій, що впливає на мотивацію їхньої поведінки й діяльності. Уміння визначати емоційний стан інших людей у першокласників поступово зростає.

Виникнення дружніх стосунків між дітьми відбувається у молодшому шкільному віці (6-7 років), однак вони чітко не розуміють, що дружби ще

немає, а поняття взаємності і довірчих відносин для дітей цього віку занадто складні [9, с. 36].

Беручи за основу означені особливості емоційного розвитку молодших школярів, нами було визначено основні напрямки та інструменти педагогічного впливу на уроках образотворчого мистецтва. Під час використання різноманітних технік, вправ та засобів, ми намагалися сприяти виникненню позитивних емоцій, а також подоланню страхів та негативних емоцій.

Така система роботи включала:

- Використання ігор на вільний вибір молодших школярів, по типу гри «Художник та глядач», під час якої учні постають у різних ролях, стаючи то художниками, то глядачами щодо творів визнаних майстрів або до власних робіт чи робіт однокласників (Додаток Г).
- Надання можливості обирати молодшим школярам матеріали для виконання робіт на вільну тему.

Демонстрування учням кінцевого результату, якого вони мають досягти в малюванні чи іншому виді образотворчої діяльності, не завжди є доречним. Також варто враховувати, що стереотипність зображення у школярів з'являється через розкриття вчителем процесу його досягнень.

Слова педагога «А тепер я покажу вам, як треба малювати пташку» в особистісно-розвивальних технологіях спілкування є неприпустимими, адже кожен учень має право бачити та уявляти пташку по-своєму. Головним завданням педагога є створення таких умов, щоб діти самостійно виліпили з пластиліну, глини, воску, тіста чи намалювали її.

- Надання можливості першокласникам під час образотворчої діяльності обирати самостійно музичний ряд з уже відомих композицій шкільної програми. Орієнтовна тематика уроків мистецтва у 1 класі (II семестр) до підручника «Мистецтво» авторів О. Калініченко, Л. Аристова Видавничий дім «Освіта», 2018 рік (за програмою О. Савченко та Р. Шияна) (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Орієнтовна тематика уроків мистецтва у 1 класі (II семестр)

Тема	Художньо-творча діяльність	Музичний супровід
Мандруємо Європою	Зображення транспорту на вибір: карети, автомобіля або літака (воскові олівці, фломастери)	П. Чайковський. «Старовинна французька пісня», «Німецька пісенька», «Неаполітанська пісенька» з «Дитячого альбому»
Танцювальні захоплення європейців	Зображення дітей, які весело танцюють (олівці, фломастери).	Л. Бетховен «Німецький танець», Дж. Россіні «Тарантела».
Професії в кіномистецтві	Створення образу персонажа для мультфільму та його зображення (пластилін або олівці, фломастери).	Фрагменти мелодій з мультфільмів (на вибір школярів)
Мистецтво і техніка	Створення образу українського смайлика, зображення його з передачею емоцій (олівці, фломастери; кольоровий папір).	Награвання українських мелодій на бандурі, сопілці, скрипці тощо (на вибір школярів)
Світ тварин у мистецтві	Ліплення одного з персонажів української народної казки «Лисичка, Котик і Півник» (пластилін).	К. Стеценко. Опера «Лисичка, Котик і Півник» (фрагменти I дії): Пісня Котика «Ти, мій брате півнику»; Пісня Лисички «Півнику-братику, ясний соколику»; Пісня Півника «Котику-братику, несе

		мене Лиска».
Краса весни	Виконання весняної монотипії з відтінків зеленого кольору (гуаш).	Й. Штраус. Вальс «Весняні голоси»; у.н.п. «Вийди, вийди, сонечко».
Великодні писанки	Зображення писанки із прадавними візерунками, знаками (тонований папір, фломастери, олівці).	«Писанка» муз. М.Бурмаки, сл. К.Перелісної.
Веселкове диво	Зображення веселки (на вибір: акварель, фломастери, олівці, крейди, гуаш).	А.Куїнджі «Веселка», С. Прокоф'єв «Дощ і веселка».
Зустрічаймо літо!	Зображення різнокольорового метелика (фломастери, олівці).	В. Барвінський «Сонечко», Е. Гріг «Метелик».

Реалізація другої педагогічної умови – підсилення творчої мотивації у процесі образотворчої діяльності відбувалася у процесі здійснення мотиваційного компоненту творчого розвитку молодших школярів, показниками якого є допитливість, прагнення учня проявити себе як творчу особистість, наявність інтересу до творчих завдань.

За словами В. Клименко [25], інтерес формуватиметься більш ефективно, за умови підготовки для нього спочатку підґрунтя, потім – створення позитивного ставлення до діяльності або предмета і, в кінці, – формування відповідних інтересів у процесі спеціально організованої пізнавальної та творчої діяльності дітей.

У процесі розвитку інтересу молодших школярів до образотворчої діяльності ми виділили два напрями: 1) прямий – пов'язаний із включенням школяра у діяльність, формуванням його спеціальних і загальних умінь та здібностей; 2) непрямий, який передбачає створення умов для творчості та натхнення дітей, розкриття їх індивідуальності, саморозвитку.

Для реалізації першого напрямку, нами було використано на уроках образотворчого мистецтва низку цікавих та неповторюваних завдань, інтегрованих тем, які поєднують у собі різні галузі і види мистецтва, нетрадиційні методи та прийоми.

Наприклад, гра «Палітра осені».

Мета: розвивати зорову пам'ять, формувати знання з кольорознавства (назви кольорів, які кольори змішувати, щоб отримати певний колір); удосконалювати навички роботи пензлем.

Матеріал: картки: - завдання із вказівкою, які кольори треба змішати, щоб отримати похідний від них, і навпаки: є колір, потрібно визначити, які два кольори змішали, щоб утворили даний колір.

Кожен учень отримує картку (завдання), на якій він повинен виконати завдання:

1) Два прямокутники розфарбовані, наприклад, один – білим, інший – червоним кольором, між ними поставлений знак «+», а третій прямокутник залишається не розфарбованим.

Учні змішують на палітрі два вказаних кольори, одержують третій і зафарбовують ним прямокутник;

2) Прямокутник розфарбований кольором ранньої осені, наприклад, жовтим-зеленим, поряд з ним – два прямокутники, з'єднані знаком «+».

Щоб зацікавити молодших школярів, можна створити ігрову ситуацію: дощем змило кольори з деяких осінніх листочків (замість прямокутників роздати папірці у формі листя), пропонується учням поновити їх колір.

Підбираючи завдання, пропоновані першокласникам, ми розуміли, що вони не повинні бути легкими. Однак у цьому питанні необхідно підходити індивідуально. Здібності в кожній дитини різні. Одне і те ж завдання для одного учня буде занадто простим, для іншого – становить велику складність.

Для реалізації другого напрямку (непрямого), ми попрацювали над:

1) створенням радісної, спокійної атмосфери самодіяльності, яка сприятиме проявам дитячої свободи і розкутості в малюванні.

2) естетичним оформленням навчального приміщення (Додаток Д).

Реалізація третьої педагогічної умови – демонстрація різних варіантів художньої діяльності, відбувалася у процесі здійснення діяльнісно-творчого компоненту творчого розвитку молодших школярів, показниками якого є цілеспрямованість, наполегливість, креативне мислення, вміння організовувати власну художню діяльність.

Працюючи над даною умовою, ми врахували той факт, що першокласники не мають достатніх знань, умінь і навичок в обсязі, у пропорції, у композиції та колірних відмінностях зображення, їх образотворча діяльність характеризується умовністю, знаковістю: «Маленький художник на багато більше символіст, ніж натураліст» [25, с. 22].

Просторові й об'ємні зображення діти малюють без перспективи, а колір використовують «відкритий» і «їдкий», не звертаючи уваги на колірні відтінки та співвідношення. Міняється й мотивація: «У молодшому шкільному віці велике значення має емоційний компонент, у підлітковому – пізнавальний» [39].

Зміна задуму або незакінчений малюнок під час роботи за уявою є характерними молодшим школярам. Швидка втома та збудження дітей є наслідком нестійкої уваги, невміння цілеспрямовано спостерігати та зосереджуватися. Для дітей цього віку не цікаві базові знання з перспективи, композиції, з кольору, простору та об'єму.

Як стверджує С. Коновець, «їхню увагу привертає «дієвість» різних предметів, явищ та об'єктів природного оточення, захоплюють різні життєві події, особливо нереального, казкового або фантастичного спрямування. Вони прагнуть дізнатися, яким чином побудована певна річ, яким може бути її застосування в реальних чи уявних умовах» [27, с. 46].

Таким чином, з метою демонстрації різних варіантів художньої діяльності, пропонуємо класифікацію нетрадиційних художніх технік за матеріалами, які використовуються в роботі, і за способами одержання зображення (табл. 2.6).

Кожна з цих технік подібна маленькій грі. Під час їх використання молодші школярі відчуваються сміливішими, відкритішими, безпосереднішими, у них розвивається уява, присутня повна свобода для самовираження. Нетрадиційні художні техніки, зокрема малювання, забезпечують молодшим школярам високе емоційне піднесення, бажання творити, фантазувати і втілювати фантазії різними художніми засобами, дають змогу використовувати різноманітні прості й доступні матеріали, легко оволодіти прийомами роботи, відкривають широкі можливості творення, приносять швидкий результат, розвивають самостійність і впевненість у своїх силах, що позитивно впливає на формування мотивації та виховує любов до мистецтва.

Таблиця 2.6

Класифікація нетрадиційних технік малювання за матеріалами та за способом одержання зображення

Нетрадиційні техніки		
За матеріалами	Нетрадиційні прийоми малювання:	ниткографія, плямографія, монотипія, набрежк, граттаж;
	Робота з папером:	квілінг, рвана аплікація, айрисфолдинг, декупаж;
	Робота з природними матеріалами:	карвінг, колаж, біокераміка, флористика, ошибана;
	Робота з волокнистими матеріалами:	батик, ізонитка, аплікація з тканин різного ґатунку, плетиво «павутина»;
	Робота з викидним матеріалом:	колаж, артишок, асамбляж;
За способом одержання зображення	Відбитки фарбою (друкування)	долонькою, пальцями, листям та іншими природними формами, зім'ятим папером, штампами з овочів і фруктів, поролоном, монотипія, акватипія
	Плямографія	звичайна (накрапування з пензлика, ложечки), видування з трубочки, аерографія, акватипія, ниткографія;
	Робота зі свічкою, восковими олівцями	граттаж, малювання предметів і фону свічкою, восковими олівцями;
	Тонування паперу	чаєм на зім'ятому папері, олійними фарбами за допомогою води, фарбою на зволоженому папері.

Дані техніки малювання ми використовували на уроках образотворчого мистецтва в 1 класі з метою творчого розвитку молодших школярів.

Наприклад, гра Художник - чарівник.

Мета: набути навичок роботи з аквареллю на вологому папері. Вливання одного кольору фарби до іншого для отримання нового кольору.

Матеріал: два листки паперу: один змочений водою, інший – простий, пензлик, вода, склянка, фарби.

Спочатку педагог вводить учнів в ігрову ситуацію:

- Ми всі художники – чарівники, можемо творити на папері чудеса. Як це робиться, зараз я вам покажу. Є два листки паперу. Один – змочений чарівною водою, а цей – звичайний папір. У вас на партах у склянках також є чарівна вода. Я беру змочений папір і пензликом малюю три пелюстки малиноюю фарбою, кольори будуть розпливчастими, потім – три пелюстки фіолетовою фарбою. Бачите, як кольори впливають один на другий. Ось і вийшли чарівні квіти.

- Тепер давайте зробимо папір чарівним. Візьміть пензлик і опустіть у воду та змочіть ним папір. Покладемо пензлик, держіть руки над папером, закрийте очі і повільно рухайте і промовляйте: «Раз, два, три, папір чарівний. Дивись!». Так треба сказати 2-3 рази.

Учні повторюють чарівні слова, а папір тим часом підсихає.

- Тепер ми можемо створювати чарівні квіти. Візьмемо тоненький пензлик, вмочимо у жовту фарбу, промалюємо три пелюстки жовтою фарбою, потім – три пелюстки червоною фарбою, потім малюємо зелень.

В кінці уроку підводиться підсумок робіт. Діти дивляться, у кого вийшли незвичайні квіти на папері.

Окрім цього, реалізація третьої педагогічної умови – демонстрація різних варіантів художньої діяльності, відбувалася шляхом включення в роботу школярів тренувальних вправ, які розвивають графічні навички, спостережливість та зорову пам'ять, сприймання кольорів та відчуття колірних нюансів, композиційних навичок.

Дані вправи ми використовували на етапі засвоєння нового матеріалу та навчально-пізнавальної роботи. Найпоширенішими були вправи в повітрі, в альбомі олівцем; вправи з основ кольорознавства (на поєднання, на утворення додаткових кольорів, на знайомство з окремими техніками живопису); вправи на засвоєння прийомів ліплення, роботи з папером; пояснення послідовності дій.

Ефективним є тренування відповідних м'язів рук дитини, координації рухів у графічних видах діяльності. Зокрема, для розвитку м'язів руки, точності рухів на уроках образотворчого мистецтва ми використовували вправи: «Фігурні доріжки», «Лінійні образи», «Не відриваючи руки», «Кольорові стрічки». Корисні також вправи на розфарбовування, домальовування, штрихування, доповнення, з'єднування, змішування кольорів (оптичне і механічне) (Додаток Е).

Таким чином, застосування зазначених форм і методів роботи на уроках образотворчого мистецтва сприяють підвищенню ефективності творчого розвитку молодших школярів у процесі образотворчої діяльності.

2.3. Результати перевірки проведеного дослідження

Завершальним етапом дослідження було проведення контрольного експерименту. Його мета – перевірка ефективності застосування низки вправ та ігор для творчого розвитку молодших школярів у процесі їх образотворчої діяльності.

Спочатку контрольному зрізу підлягав перший структурний компонент – *когнітивний*. Ми запропонували дітям тести «Піктограми» та «Оживлення». Зміст першого полягає у тому, що школярам давалась можливість методом піктограм зобразити різні явища. Для кращого їх розуміння починали з простіших завдань.

1. Дощик -

2. Сонечко -
3. Сніг -
4. Осінь -
5. Україна -
6. Гроза -
7. Веселе свято -
8. Щастя -
9. Важка праця –
10. Український рушник –

Другий тест має назву «Оживлення». Школярі мають картки із зображенням геометричних фігур. Необхідно «оживити фігури», надати їм естетичного зображувального вигляду за допомогою кольорових олівців.

Спостерігаючи за процесом діагностування і результатами тестів нами було з'ясовано, що завдання відразу зацікавили молодших школярів, адже були незвичайними, новими. За виконання малюнків з ініціативою взялися більшість учнів. Однак, число учнів, які б самостійно впоралися з поставленим завданням, становило незначну кількість. Дітям необхідна була допомога педагога, щоб краще зрозуміти завдання і створити асоціації ми використовували: читання віршів, описів, музичний супровід, пантоміму. Після допомоги вчителя завдання було виконане. Причиною цього є неспіливість та сором'язливість, боязнь зробити щось «не так», невідповідність учнів до творчих дій, до самостійного рішення завдань.

Виконуючи завдання другого тесту, молодші школярі цікаво та адекватно «оживили предмети». Також, використавши різні кольори, вони проявили власне бачення образу, надали предметам естетичного зображувального вигляду.

Зазначимо, що вкінці виконання тестових завдань були діти, у роботах яких домальовано лише частини тіла без яскравих виражальних засобів. Ці школярі потребували допомоги учителя, заохочення в роботі, тому протягом роботи відзначалися песимістичними настроями («Я не можу», «У мене нічого не вийде», «Я не вмію»).

Були діти, які також частково зверталися до вчителя за допомогою, але у своїх тестових роботах домальовали не лише частини тіла, а й використовуючи різні кольори «одягнули» створені образи.

Слід відмітити, що наприкінці виконання тесту в деяких дітей вийшли оригінальні роботи побудовані на власних асоціаціях образів людей, тварин, а також природи і предметів довкілля, наприклад, сонечка, м'ячика тощо. Учні доповнювали свої малюнки на основі асоціативних зв'язків (дівчинка тримає за нитку кульку, робот дарує квіти дівчинці тощо).

Кількісні результати оцінки малюнків молодших школярів за когнітивним критерієм показано у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Результати оцінки рівнів творчого розвитку молодших школярів
за когнітивним критерієм**

Рівні	Контрольний клас		Експериментальний клас	
	абс. число	знач. у %	абс. число	знач. у %
Високий	11	37,9	14	51,8
Середній	14	48,3	10	37,1
Низький	4	13,8	3	11,1
Усього	29	100	27	100

Отже, високий рівень розвитку образно-асоціативного мислення, уяви, фантазії учнів початкової школи становить 51,8% – ЕГ і 37,9% – КГ. До середнього рівня віднесено 37,1% учнів – ЕГ і 48,3% учнів – КГ, а низький рівень становить лише 11,1% учнів експериментальної групи і 13,8% контрольної групи.

Другим ми оцінювали *мотиваційний компонент*. З метою виявлення мотивації щодо занять образотворчою діяльністю нами проведено опитування. Молодші школярі відповіли на запитання про те, що спонукає їх до занять образотворчою діяльністю:

- хочеться одержати гарну оцінку;
- цікаво на уроці;
- прагнення більше знати про образотворче мистецтво;
- бажання навчитись малювати;
- похвала батьків, однокласників;
- бажання проявити себе.

Результати опитування молодших школярів контрольного та експериментального класів представлено у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

**Результати оцінки рівнів творчого розвитку молодших школярів
за мотиваційним критерієм**

Рівні	Контрольний клас		Експериментальний клас	
	абс. число	знач. у %	абс. число	знач. у %
Високий	9	31	12	44,4
Середній	14	48,3	11	40,7
Низький	6	20,7	4	14,8
Усього	29	100	27	100

Як показує таблиця 2.8, переважна більшість учнів (понад 40%) 1-х класів має середній рівень мотивації до образотворчої діяльності, по причині бажання отримати гарну оцінку або похвалу від дорослих, а не прагнення проявити себе і більше знати про образотворче мистецтво. Однак, незважаючи на це, учнів експериментального класу з високим рівнем мотивації більше на 13,4% від кількості школярів контрольного класу. Низький рівень мотивації до образотворчого мистецтва продемонстрували 14,8% - ЕГ та 20,7% - КГ.

Третім компонентом для визначення рівня творчого розвитку молодших школярів у процесі образотворчої діяльності став – *діяльнісно-творчий*.

Молодшим школярам було запропоновано виконати за уявою композицію пейзажу в кольорі. Формат А4. Акварель. Мета завдання – визначити вихідний рівень кольорового бачення ескізу.

Проаналізувавши роботи молодших школярів, низький рівень отримали роботи учнів, у яких зображення було розфарбованим без усвідомленого пошуку кольорових і тональних відношень та їх теплохолодності. Посередньо проявили себе школярі, у роботах яких кольорові і тональні відношення були в основному знайдені, але надто строкаті через невідповідність теплохолодності. Високу оцінку мали малюнки, у яких першокласники гармонійно встановили кольорові відношення за теплохолодністю і тоном (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Результати оцінки рівнів творчого розвитку молодших школярів
за діяльнісно-творчим критерієм**

Рівні	Контрольний клас		Експериментальний клас	
	абс. число	знач. у %	абс. число	знач. у %
Високий	14	48,3	17	62,9
Середній	12	41,4	8	29,6
Низький	3	10,3	2	7,4
Усього	29	100	27	100

Як видно з таблиці 2.9, низький рівень отримали роботи зовсім незначної кількості учнів – 7,4% ЕГ, 10,3% КГ. Середній рівень мають роботи першокласників 29,6% ЕГ та 41,4% КГ. Як і в попередньому завданні несподівані показники виявили малюнки учнів, оцінених високо – 62,9% ЕГ, 48,3% КГ. На нашу думку, це пояснюється цікавістю наймолодших школярів до малювання кольорами. Вони досить успішно експериментують, змішуючи їх.

Узагальнити кількісні показники результатів контрольного експерименту магістерського дослідження показано у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Рівні	Контрольний клас		Експериментальний клас	
	абс. число	знач. у %	абс. число	знач. у %
Високий	10	34,5	14	51,8
Середній	14	48,3	11	40,7
Низький	5	17,2	2	7,4
Усього	29	100	27	100

Для більшої наочності розподіл учнів контрольного та експериментального класів за рівнями творчого розвитку після проведення контрольного етапу дослідження подано на рис. 2.3.

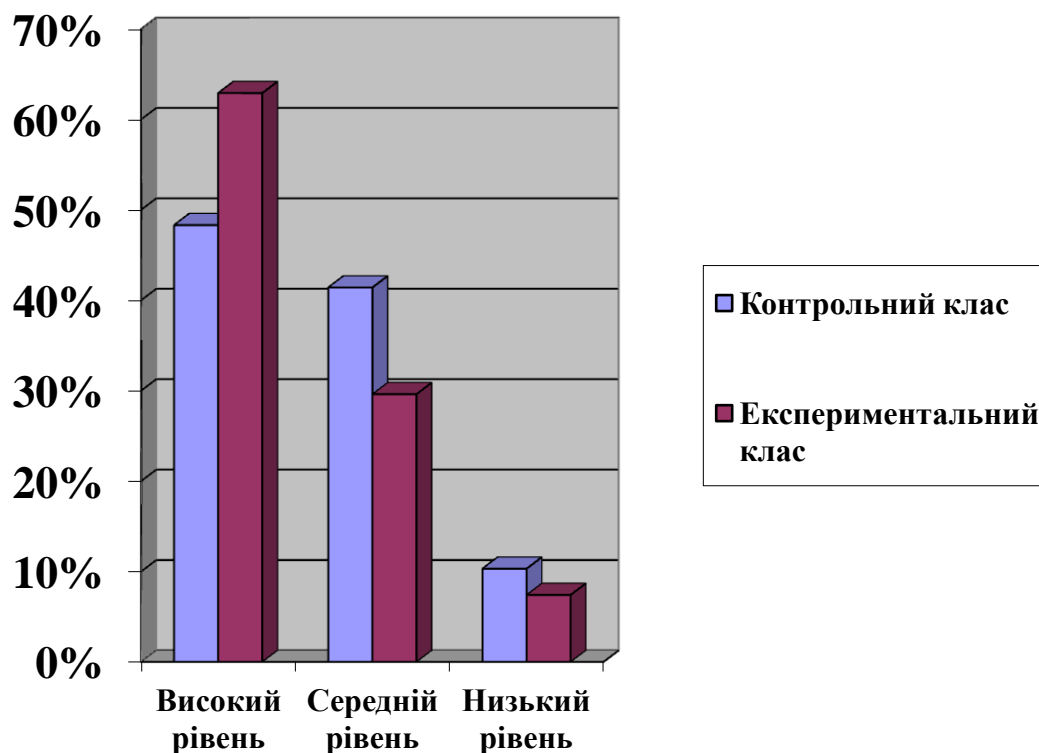

Рис. 2.3. Діаграма рівнів сформованості творчого розвитку учнів контрольного та експериментального класів після проведення контрольного етапу магістерського дослідження

Таким чином, зіставляючи дані рівнів творчого розвитку молодших школярів можна констатувати, що запропонована система роботи дала позитивні результати. Істотна різниця зафіксованих числових показників свідчить про ефективність запропонованих педагогічних умов для творчого розвитку молодших школярів у процесі образотворчої діяльності.

Висновки до розділу 2

У ході проведеного експериментального дослідження ефективності творчого розвитку молодших школярів у процесі образотворчої діяльності протягом 2020-2021 н. р. на базі КУ Сумська ЗОШ I-III ст. № 24 нами було проведено:

З метою діагностики наявних рівнів творчого розвитку молодших школярів нами було проведено констатувальний етап експерименту: вивчення рівнів творчого розвитку молодших школярів контрольного та експериментального класів; оцінка стану роботи вчителів початкових класів щодо проблеми дослідження та аналіз роботи батьків щодо творчого розвитку дітей в родині.

Підсумовуючи результати проведеного констатувального етапу магістерського дослідження, ми з'ясували, що проблема творчого розвитку молодших школярів є актуальною і потребує нагального її вирішення шляхом реалізації педагогічних умов творчого розвитку школярів у процесі образотворчої діяльності.

У першому розділі нашого дослідження з'ясовано, що ефективність творчого розвитку молодших школярів у процесі образотворчої діяльності забезпечується такими педагогічними умовами: створення ситуації вільного вибору кожного учня; підсилення творчої мотивації молодших школярів у процесі образотворчої діяльності; демонстрація різних варіантів художньої діяльності.

То є, на формуальному етапі відбувалося практичне впровадження методичного забезпечення організації роботи з творчого розвитку молодших школярів (1-А та 1-Б клас) у процесі образотворчої діяльності в КУ Сумська ЗОШ I-III ст. № 24.

Експериментальний та контрольний класи ми підібрали так, щоб рівні розвитку учнів не мали різких розбіжностей, а також співпадали результати навчання і вік молодших школярів.

На підсумковому етапі – контрольне тестування з метою виявлення рівнів творчого розвитку молодших школярів експериментальної та контрольної груп.

Матеріали контрольного тестування та їх кількісний і якісний аналіз свідчать про те, що в експериментальній групі показники високого рівня творчого розвитку дітей у порівнянні до показників на початку дослідження підвищилися у 2 рази, показники низького рівня творчого розвитку в учнів експериментальної групи зменшилися у порівнянні з результатами на початку експерименту у 2,5 рази, й менші аналогічних результатів дітей контрольної групи у 2 рази. У контрольній групі значних змін у показниках рівня творчого розвитку молодших школярів не сталося, лише четверо учнів покращили свої показники (дві особи перейшли з низького на середній рівень, та ще 2 – з середнього на високий).

Таким чином, кількісний аналіз результатів контрольного тестування демонструє значні позитивні зміни в творчому розвитку молодших школярів експериментальної групи.

ВИСНОВКИ

1. Здійснено теоретичний аналіз творчого розвитку особистості як психолого-педагогічної проблеми.

З'ясовано, що творчий розвиток особистості за всіх часів розглядався як один з пріоритетних напрямів освіти та державної політики. За словами науковців творча особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань та має творчі здібності: індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання.

У результаті аналізу психолого-педагогічної літератури, нами виявлено наступні напрями творчого розвитку молодших школярів: у процесі вивчення загальноосвітніх дисциплін; за допомогою спеціальних програм; на заняттях, організованих у системі позаурочної діяльності; у сімейному колі. Тому дуже важливо вже починаючи з ранніх років, а особливо, під час навчання в школі розкривати творчий потенціал дитини, розвивати його та підтримувати.

2. З'ясовано функціональну роль образотворчої діяльності молодших школярів як форми їх творчого розвитку.

Основними функціями образотворчої діяльності є: гедоністична; естетична; просвітницька; виховна; комунікативна; соціалізаційна; евристична; сугестивна; здоров'язберезувальна.

Образотворче мистецтво «забезпечує гармонію інтелектуального та художньо-естетичного розвитку особистості, сприяє збагаченню її емоційно-почуттєвої сфери, розвиває її пізнавальну й творчу активність, естетичні потреби і смаки, допомагає їй включитися в процес засвоєння та творення художньо-естетичної культури своєї нації». Саме тому образотворча діяльність відкриває широкі можливості для комплексного розвитку особистості молодшого школяра, так як задіює усі його сфери: інтелектуальну, емоційно-чуттєву, мотиваційну, соціально-комунікативну, поведінкову, діяльнісну, сфери свідомості та підсвідомості тощо.

3. Теоретично обґрунтовано педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів у процесі образотворчої діяльності.

Згідно аналізу психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що дітям молодшого шкільного віку властиві особливості, які суттєво впливають на розвиток їх творчих здібностей. Саме цей вік, за визнанням багатьох психологів і педагогів, є сприятливим періодом для формування творчого потенціалу особистості.

Таким чином, нами було виокремлено педагогічні умови, спрямовані на творчий розвиток молодших школярів у процесі їх образотворчої діяльності:

- створення ситуації вільного вибору кожного учня;
- підсилення творчої мотивації молодших школярів у процесі образотворчої діяльності;
- демонстрація різних варіантів художньої діяльності.

4. Експериментально перевірено педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Базою проведення експериментальної роботи стала КУ Сумська ЗОШ №.24. У даному дослідженні взяли участь два перші класи: 1 - А (29 учнів) – контрольний клас, 1 - Б (27 учнів) – експериментальний клас. Усього дослідженням було охоплено 56 учнів 1-х класів, 9 вчителів початкової школи та 20 батьків учнів 1 класу.

Педагогічний експеримент складався з трьох етапів: констатувального, формувального, контрольного.

Констатувальний експеримент передбачав наступні завдання:

1. Визначити наявні рівні творчого розвитку молодших школярів.
2. Проаналізувати роботу вчителів початкових класів щодо проблеми дослідження.
3. Проаналізувати роботу батьків щодо творчого розвитку дітей в родині.

У результаті констатувального етапу магістерського дослідження, ми з'ясували, що проблема творчого розвитку молодших школярів є актуальною і

потребує нагального її вирішення шляхом реалізації педагогічних умов творчого розвитку школярів у процесі образотворчої діяльності.

З метою підвищення рівня творчого розвитку молодших школярів у процесі образотворчої діяльності був проведений формувальний етап експерименту шляхом реалізації педагогічних умов: створення ситуації вільного вибору кожного учня; підсилення творчої мотивації молодших школярів у процесі образотворчої діяльності; демонстрація різних варіантів художньої діяльності.

Завершальним етапом дослідження було проведення контрольного експерименту. Його мета – перевірка ефективності застосування низки вправ та ігор для творчого розвитку молодших школярів у процесі їх образотворчої діяльності.

Контрольному зрізу підлягали усі структурні компоненти творчого розвитку молодших школярів: мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-творчий.

Таким чином, зіставляючи дані рівнів творчого розвитку молодших школярів до проведення формувального етапу експерименту і після можна констатувати, що запропонована система роботи дала позитивні результати. Істотна різниця зафіксованих числових показників свідчить про ефективність запропонованих педагогічних умов для творчого розвитку молодших школярів у процесі образотворчої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агальянова Н. Образотворче мистецтво: стан і проблеми вивчення. *Рідна школа*. 2001. №1. С. 53-55.
2. Альфи Кон Воспитание сердцем. ООО «Манн, Иванов и Фербер», 2019. 231 с.
3. Амонашвили Ш. А. В школу – с шести лет. М., 1986. 176 с.
4. Антипець В. П. Розвиток творчих здібностей учнів початкових класів як основи креативної особистості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 125. С. 279-282.
5. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. К. : Фенікс, 2014. 136с.
6. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи. *Кривий Ріг*. 2001. 238 с.
7. Бучинський С. Л. Основи грамоти з образотворчого мистецтва. К.: Мистецтво, 2001. 178 с.
8. Валенко Є. В. Як виховати талановитого учня. *Психолог*. 2014. № 11-12. С. 89-93.
9. Варій М. Загальна психологія : навч. посібник. Вид.2-ге випр. і доп. К.: «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
10. Волков Н.Н. Восприятие картины. Пособие для учителя. Под ред. д-ра пед. наук И.П.Глинской. Изд. 2-е, доп. М.: «Просвещение», 1976. 32 с.: ил.
11. Волобуєва Т. Б. Розвиток творчої компетентності школярів. Харків, 2005. 110 с.
12. Воронюк І. В. Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів / Авторефдис. канд. психолог. наук - спец.19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. К.: Нац.пед. ун-т ім. М. П Драгоманова, 2003 - 20с.
13. Гайдукова И. Б. Можно ли научить творчеству? *Образование*. 2011. №1. 173 с.

14. Гамзінова О. П. Схильності. Здібності. Обдарованість. *Шкільному психологу усе для роботи*. 2011. №1. С. 19-27.
15. Горошко Н. Розвиток творчої уяви на уроках образотворчого мистецтва. *Мистецтво в школі*. 2009. № 7. С. 5.
16. Дарда І. М. Розвиваємо здібність малюка до художніх асоціацій. *Обдарована дитина*. 2011. №5. С.38-39
17. Заброцький М. Основи вікової психології. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2004. 112 с.
18. Іщенко Н.В., Гордієнко Т.В. Творчі здібності молодших школярів. Наука III тисячоліття : пошуки, проблеми, перспективи розвитку : матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (25-26 квітня 2018 року) : збірник тез. Бердянськ : БДПУ, 2018. Ч. 1. С. 134-136.
19. Каган М. Этическое и эстетическое в системе ценностей. Этическое и эстетическое. 1971. С. 45-73.
20. Кардашов В. М. Теоретичні та методичні засади художньо, творчого розвитку школярів. Бердянськ: Будинок техніки плюс, 2010. 160 с.
21. Кардашов В. М. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Видавничий Дім «Слово», 2007. 296с.
22. Кельнер С. С. Шляхи розвитку творчих здібностей учнів. *Початкова школа*. 2013. №12. С. 2-19.
23. Кириченко М.А., Кириченко І.М. Основи образотворчої грамоти: Навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Вища школа, 2002. 190с.
24. Кичук Н. В. Формування творчої особистості. К. : Либідь, 2001. 96с.
25. Клименко В.В. Психологічна підтримка творчості учня. *Психолог*. 2002. № 46-47. 347 с.
26. Клименко В.В. Психологічна підтримка творчості учня. *Психолог*. 2002. № 46-47. С. 17-23.
27. Коновець С.В. Образотворче мистецтво в початковій школі: Метод. посібн. К., 2010. 79 с.

28. Конопко О.І. Образотворче мистецтво. К.: Київський міський педагогічний коледж, 2015. 100 с.
29. Концепція нової української школи. URL: <http://zakinppo.org.ua/kabinet-i/kabinet-doshkilnoi-pochatkovoï-ta-inkluzivnoi-osviti/pochatkova-osvita/320-nova-ukrainska-shkola/normativna-baza/4468-koncepcija-novoi-ukrainskoi-shkoli-onovleno>
30. Корман М. Розвиток емоційного інтелекту та емоційної компетентності як передумова запобігання професійного вигорання. Вісник Національного університету оборони України. 2012. 4 (29). С. 176-177
31. Котляр В. П. Основи художнього виховання дітей: навчальний посібник. Донецьк : вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2010. 223с.
32. Кульчицька О. І. Творчі здібності та особливості їх прояву в дитячому віці. *Обдарована дитина*. 2010. № 1. С. 10-14.
33. Кучерявий І. Т. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості : навчальний посібник. К. :Вища школа, 2010. 288 с.
34. Ларін В. Естетичне виховання молодших школярів засобами мистецтв. Тернопіль: Наукова книга-Богдан, 2009. 304 с.
35. Левин А. А. Воспитание творчества. М.: Знание, 1977. 64 с.
36. Липова Л., Ренський С. Інтеграція індивідуальної роботи з іншими формами навчальної діяльності. *Рідна школа*. 2012. №1. С.8- 10.
37. Литвиненко С.А. Малювання як засіб розвитку творчості молодших школярів. Запоріжжя, 2015. С. 79-83.
38. Лихвар В. Д. Розвиток художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності: Автореферат дисертації канд. пед. наук: 13.00.07. Херсонський державний університет. Херсон., 2003. 22 с.
39. Любич В. Розвиток емоційного стану дитини засобами образотворчого мистецтва на основі духовних засад. URL: <https://urok-ua.com/rozvitok-emotsiynogo-stanu-ditini-zasobami-obrazotvorchogo-mistetstva-na-osnovi-duhovnih-zasad/> (дата звернення: 23.07.2021).

40. Майтак Т. Вплив сучасної системи освіти на розвиток креативності. *Психолог*. №19. 2012. С. 34-36.
41. Макарова О. С. Формування готовності майбутнього вчителя до комунікації з молодшими школярами засобами образотворчого мистецтва: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2014. – 18с.
42. Манько В.М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін // Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. К.:Логос. 2000. Вип. 2. С. 153-161.
43. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів. Харків: Веста: Видавництво «Ранок». 2006. 183 с.
44. Мовчан В.Н. Естетика : навч. посіб. К. : Знання, 2011. 527 с.
45. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. № 6. С. 2-9.
46. Моляко В.О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Психологічна газета*. 2015. №6. С.4-5.
47. Ошо. Свобода. Храбрость брать собой. СПб.: ИГ «Весь», 2006. 192 с.
48. Педагогічний словник. URL: <http://terniskvo.at.ua/index/pedagogichnijslovník/0-142>
49. Полонский В.М. Словарь по образованию и педагогике. М.: Высш. шк. 2004. 512 с.
50. Пономарьов Я. А. Фази творчого процесу. Дослідження проблем психології творчості. М.: Педагогіка, 2013. 326 с.
51. Равлюк Т. Діагностика та раннє виявлення творчих здібностей учнів. *Вісник Львівського університету. Сер. педагогічна*. 2005. Вип.20. С. 112-118.
52. Романовська Д. Регуляція творчої діяльності учня: створення умов для розвитку творчої особистості. *Психолог*. 2016. №11. С.11-15
53. Рудницька О.П. Світоглядна функція мистецтва. Мистецтво та освіта. 2011. №3. С.10-14.

54. Савчин М. В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. К.: Академвидав. 2011. 364 с.
55. Смагло Н. С. Сучасні аспекти розвитку творчої особистості. Дайджест педагогічних ідей та технологій. 2012. № 3. 335 с.
56. Станіславська Г.П. Розвиток творчих здібностей школярів. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2007. 64 с.
57. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.3 Київ: Рад. школа, 1977. 242 с.
58. Глумачний словник психологічних термінів. URL: <https://archive.org/details/psycholoh2007/page/n3/mode/2up>
59. Туриніна О. Л. Психологія творчості: Навч. Посіб. К.: МАУП, 2007. 160 с.
60. Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения. М.: Высшая школа. 1970. 301 с.
61. Філософський енциклопедичний словник. НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. VI, 742 с.
62. Черепковська Н. І. Виявлення та стимуляція розвитку творчого потенціалу дітей. *Обдарована дитина*. 2016. №1. С. 18- 21.
63. Чорна Л.Г. Психологія забезпечення розвитку творчих здібностей учнів. *Психологічна газета*. 2001. №2. С.42-46.
64. Шпорова А. В. Інноваційні методи на уроках образотворчого мистецтва. *Початкова освіта*. 2008. № 13. С. 6–7.
65. Шульга Л. М. Розвиток творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку на заняттях з малювання: конспект лекцій і занять. К.: ІСДО, 2010. 236 с.
66. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. Посібник. К.: Либідь, 2002. 560 с.
67. Якиманская И. С. Разработка технологии личностно ориентированного обучения. Вопросы психологии. 1995. № 2. С. 31-42.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА ДЛЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1. Коли ти дивишся на небо, чи любиш уявляти на кого схожі хмаринки?

2. Що частіше вигадуєш, коли малюєш?

3. Якими матеріалами тобі вдається найкраще малювати? (олівці, фломастери, фарби, ін.) Чому?

4. Який гурток ти відвідуєш?

5. Чим любиш займатися у вільний час?

АНКЕТА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

1. Яке визначення поняття «творчість», на Вашу думку, є правильним? (виберіть один варіант відповіді)

а) діяльність людини, спрямована на створення якісно нових, невідомих раніше духовних або матеріальних цінностей;

б) здатність людини виконувати певний вид роботи на певному якісному рівні;

в) готовність людини успішно виконувати певну діяльність, яка ґрунтується на знаннях і навичках.

2. Як Ви вважаєте, чи можна сформувати творчі здібності молодших школярів на уроках в початкових класах? Чому?

3. На Вашу думку, які умови стимулюють творчий розвиток молодших школярів?

4. Які творчі здібності, на Ваш погляд, можна розвинути у молодших школярів?

5. Оцініть рівень готовності батьків дітей до формування творчих здібностей школярів (від 1 до 10 балів)

6. Які типи уроків Ви обираєте для творчого розвитку молодших школярів?

7. Якими методами та засобами навчання під час уроків Ви користуєтеся задля творчого розвитку молодших школярів?

8. Чи проводите бесіди з батьками щодо важливості творчого розвитку молодших школярів?

ДЯКУЄМО ЗА ВІДПОВІДІ!

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ**«Творчий розвиток дитини у сім'ї»**

1. Чим Ваша дитина любить займатися вдома:

А) малювати;

Б) ліпити;

В) вирізати з паперу;

Г) чимось іншим _____

2. Які матеріали є у дитини для домашніх занять художньою образотворчою діяльністю?

А) папір (білий, кольоровий);

Б) фарби;

В) глина;

Г) пластилін;

Д) кольорову крейду;

Е) кольорові олівці;

Е) фломастери;

Ж) інше _____

3. Як Ви найчастіше реагуєте на прохання дитини помалювати разом?

А) пропонуєте самому помалювати;

Б) обіцяєте помалювати іншим разом;

В) включаєтеся в творчий процес на її прохання.

4. Тему для малювання ваша дитина:

А) обирає сама;

Б) потребує Вашої допомоги.

5. Як використовуються дитячі роботи:

А) зберігаються в шафі;

Б) влаштовуються виставки;

В) періодично розглядаєте з дитиною;

Г) інше _____

6. Які музеї чи виставки відвідували разом з дитиною?

7. Як Ви вважаєте, чи створені у школі умови для творчого прояву дітей?

8. Яка допомога від педагогів початкової школи Вам потрібна з питання творчого розвитку Вашої дитини?

ДЯКУЄМО ЗА ВІДПОВІДІ!

**Добірка ігор на вільний вибір молодших школярів
на уроках образотворчого мистецтва**

Гра «Незавершений малюнок»

Мета: розвивати креативність, творчу уяву, естетичний смак.

Матеріал: аркуш паперу, прості і кольорові олівці.

Хід гри

Учням роздаються аркуші, на кожному з яких намальовано невелике коло. Діти працюють простими і кольоровими олівцями. Педагог пропонує школярам домалювати це коло так, щоб утворився малюнок нового предмету, або сюжетний малюнок.

Примітка: гру можна змінювати, пропонуючи дітям інші «початкові» елементи малюнка: півколо, квадрат, прямокутник, трикутник, хвиляста лінія тощо.

«Знайди нове призначення»

Мета: розвивати творчу уяву, креативне мислення, спостережливість.

Хід гри

Учням пропонують знайти нове призначення для знайомих предметів. До уваги беруться найфантастичніші пропозиції. Наприклад: **ЛОЖКА**. Можливі відповіді дітей: 1) совок для ігор в пісок; 2) знаряддя для викладення візерунка; 3) паличка (ручка ложки) для малювання на піску тощо.

«Малюємо фігурами»

Мета: розвивати творчу уяву, спостережливість, естетичний смак, окомір.

Хід гри

Педагог пропонує вирізати з кольорового картону багато різних за розміром і формою кругів, овалів, трикутників, квадратів та прямокутників. Треба викласти будь-який малюнок з цих геометричних фігур, при цьому використавши усі фігури

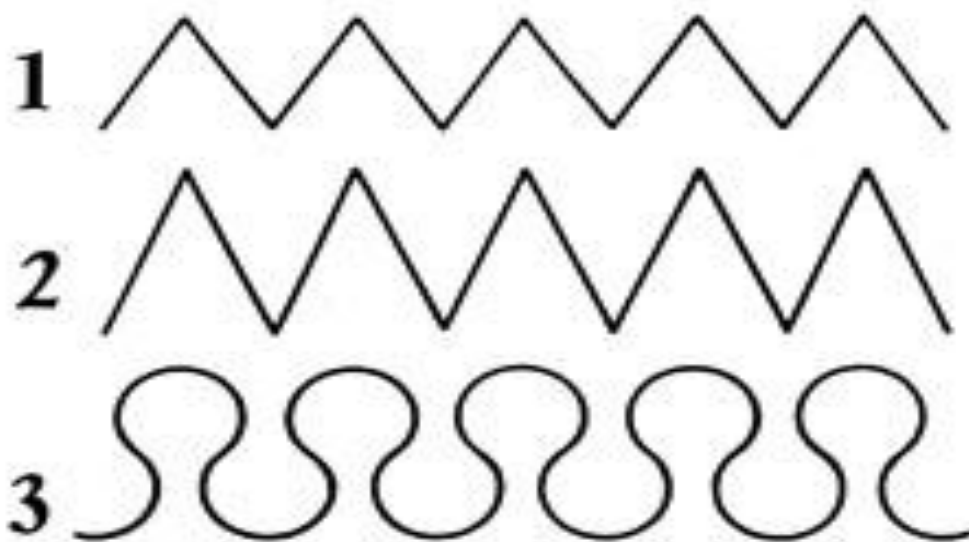
Фото класного приміщення

Тренувальні вправи для уроків образотворчого мистецтва

Фігурні доріжки

(зображуємо не відриваючи руки від аркуша)

Лінії по клітинкам

